

Ks. T. Wielebski

M. J. Tutak

**WNIOSKI I POSTULATY PASTORALNE
Z BADAŃ RELIGIJNOŚCI MIESZKAŃCÓW
DIECEZJI WARSZAWSKO-PRASKIEJ**

1. Wstęp

Zachodzące po 1989 roku przemiany polityczno-społeczne i kulturowe stawiają Kościół w Polsce wobec szeregu wyzwań. Musi on uczyć się nowych form działania w skomplikowanej rzeczywistości warunkującej tworzenie się, mającego dostęp do wielości propozycji na rynku idei, społeczeństwa pluralistycznego. W konstruowaniu programu duszpasterskiego na najbliższe lata, trzeba uwzględnić uwarunkowania czasów współczesnych związane ze zmianą miejsca i roli Kościoła w społeczeństwie oraz struktury motywacyjnej wiary, spoglądając na konsekwencje wolnego rynku i propagowany konsumpcyjny styl życia. To wszystko będzie miało wpływ na przemianę religijności Polaków.

Aby budować dostosowany do zmieniającej się szybko rzeczywistości i odpowiadający na wezwania współczesności model działalności duszpasterskiej, potrzeba najpierw postawić odpowiednią diagnozę istniejącej sytuacji. Nie może być ona cząstkowa i subiektywna – powinna to być pogłębiona diagnoza naukowa, uwzględniająca szeroki kontekst zachodzących zmian. Pomocą w tego typu diagnozie służą badania socjologiczne, do których przeprowadzenia i następnie wykorzystania w duszpasterstwie

wzywa nauczanie II Soboru Watykańskiego¹ oraz dokumentów posoborowych². Realizując wskazania Magisterium, biskupi poszczególnych polskich diecezji zlecają Ośrodkowi Sondaży Społecznych OPINIA Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC przeprowadzenie badań postaw społeczno-religijnych ich mieszkańców³. W 2010 roku przeprowadzono badania w Diecezji Warszawsko-Praskiej. Ich owocem będzie publikacja, w której znajdzie się nie tylko szczegółowa analiza zebranego materiału empirycznego, ale także przygotowany na polecenie ordynariusza diecezji, biskupa Henryka Hosera SAC, rozdział zawierający wnioski i postulaty pastoralne⁴. Stanowi to całkowite *novum* w odniesieniu do opublikowanych wcześniej pozycji, w których brakuje całościowego i syntetycznego ujęcia wyników badań oraz wyprowadzenia kierunkowych propozycji działań duszpasterskich.

Nie sposób w krótkim opracowaniu ująć w całościowy i wyczerpujący sposób wszystkich aspektów podejmowanych zagadnień, tym bardziej, że, jak już wspomniano, brakuje gotowych wzorców. Autorzy postanowili więc skupić się tylko na wybranych zagadnieniach, proponując podjęcie pewnych działań na różnych poziomach życia Kościoła. Najwięcej uwagi poświęcają działaniom podejmowanym na poziomie parafii, gdyż ta, *choć potrzebuje ciągłej odnowy, nadal ma do spełnienia i spełnia swoje niezbędne, bardzo aktualne posłannictwo w wymiarze duszpasterskim i eklezjalnym; (...) będąc wciąż miejscem autentycznej humanizacji, zarówno w bezimiennym i samotnym tłumie wielkich współczesnych miast, jak na słabo zaludnionych obszarów wiejskich*⁵.

¹ *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 62 (dalej KDK); Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele, 16–17 (dalej DB).

² JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, 5 (dalej FC); Adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, 52 (dalej PDV); Dyrektorium Kongregacji ds. biskupów *Apostolorum successores*, 165 (dalej AS).

³ Do tej pory takie badania zostały przeprowadzone w 17 diecezjach. Należy wyrazić nadzieję, że zostaną one przeprowadzone we wszystkich polskich diecezjach, co pozwoli na stworzenie mapy socjograficznej polskiego katolicyzmu i zaproponowanie perspektywicznych działań duszpasterskich.

⁴ Niniejszy artykuł jest rozszerzoną wersją tego rozdziału.

⁵ JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Ecclesia in Europa*, 15 (dalej EE).

Autorzy odwołują się do wskazań Magisterium Kościoła, które będąc normatywnym punktem odniesienia w podejmowanych działaniach duszpasterskich, powinny zawsze mieć pierwszorzędne znaczenie w poprzedzających je refleksjach pastoralnych. Nieraz uszczegóławiają oni swoje propozycje, nie twierdząc, że można je zastosować w każdym miejscu i czasie. Chcą oni z jednej strony zwrócić uwagę na konieczność zachowania wierności nauczaniu Magisterium, a z drugiej, nawiązując do postawionej diagnozy, pobudzić jak najwięcej osób do twórczej refleksji i poszukiwania adekwatnych do wyzwań współczesności działań. Tego typu postępowanie jest inspirowane wskazaniem II Soboru Watykańskiego podkreślającego, że cały Lud Boży z pomocą Ducha Świętego ma odczytywać, rozważać i interpretować w świetle słowa Bożego znaki czasu (KDK 4; 44). Jest to wyraz właściwego rozumienia i współtworzenia istoty Kościoła rozumianego jako *communio*, za urzeczywistnianie którego wszyscy jego członkowie są współodpowiedzialni⁶.

W pierwszej części artykułu zostaną przedstawione wybrane tendencje wyłaniające się z przeprowadzonych badań. Ich ukazanie będzie punktem

⁶ Podczas II Soboru Watykańskiego i po jego zakończeniu główną kategorią rozumienia i wyjaśniania istoty Kościoła była kategoria *Ludu Bożego*. Pod wpływem prac II Nadzwyczajnego Zgromadzenia Synodu Biskupów w 1985 roku nastąpił zwrot ku rozumieniu Kościoła jako *wspólnoty (communio)*, która to idea została uznana za ideę centralną i podstawową. Dokonało się to pod wpływem przesadnego akcentowania idei *Ludu Bożego*, co w konsekwencji mogło prowadzić do zbyt socjologicznego ujmowania rzeczywistości kościelnej, a w konsekwencji rodzić poważne problemy w praktyce duszpasterskiej. Do rozumienia Kościoła jako wspólnoty wyraźnie odwołał się bł. JAN PAWEŁ II w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* podkreślając, że *II Sobór Watykański uczynił wiele, aby Kościół był wyraźnie rozumiany jako „komunia” i bardziej konkretnie jako „komunia” urzeczywistniany* (ChL 19). Nawiązując do tekstów soborowych, papież ukazał obraz Kościoła jako winnej latorośli zakorzenionej w Chrystusie, który to obraz podkreśla wspólnotę wszystkich członków Kościoła, ich organiczną jedność oraz akcentuje wspólnotę w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym. Fundamentem tej wspólnoty jest wspólnota z Bogiem, która potrzebuje konkretyzacji we wspólnocie między ludźmi. Urzeczywistnia się ona przez realizację podstawowych funkcji Kościoła. Idea tworzenia Kościoła jako domu i szkoły komunii została następnie rozwinięta przez bł. Jana Pawła II w liście *Novo millennio ineunte* (dalej NMI), co z kolei stało się inspiracją dla programu duszpasterskiego Kościoła w Polsce na lata 2010/2013. Zob. W. ŚMIGIEL, *Uczestnictwo wiernych świeckich w budowaniu Kościoła-Wspólnoty*, Lublin 2010, s. 54–59; 68; NMI 43.

wyjścia do kolejnych trzech części artykułu zawierających propozycje podjęcia działań na trzech płaszczyznach (parafia, dekanat i rejon, diecezja). Z przywoływanych już względów, najobszerniejsza będzie część poświęcona parafii. Autorzy, mając na względzie złożoność problematyki, zdecydowali, że nieco mniej uwagi poświęcą propozycji działań na pozostałych poziomach pracy duszpasterskiej. Jednak również i tam nie uciekną oni od podawania pewnych szczegółowych propozycji, mając nadzieję, że pobudzą czytelników do dalszych twórczych poszukiwań i dyskusji, a w perspektywie – konsekwentnie realizowanych działań.

2. Wybrane tendencje

Szczegółowa analiza religijności mieszkańców diecezji warszawsko-praskiej, połączona nieraz z prognozą, zostanie zamieszczona w przygotowywanej publikacji. Teraz czas na ukazanie wybranych tendencji. Później do działania powinny przystąpić osoby duchowne, zakonne i wierni świecy, aby wspólnie poszukiwać odpowiedzi na pytania dotyczące tego, jakie należy podjąć działania duszpasterskie, by właściwie odpowiedzieć na wyłaniający się z przeprowadzonych badań faktyczny stan religijności diecezjan i stawiane prognozy. Jest to zadanie trudne, wymagające wielkiego wysiłku, długofalowych działań, roztropności i właściwie rozumianej kreatywności. Podejmując tego typu aktywności, należy nieustannie pamiętać o głównym celu istnienia Kościoła, którym jest prowadzące do Boga pośrednictwo zbawcze. Nie można również zapominać o tym, że perspektywą, w którą powinna być wpisana cała działalność duszpasterska Kościoła, jest perspektywa świętości (NMI 31). Szukając zasad i kryteriów, według których ma być realizowana zbawcza posługa Kościoła, należy sięgać nie tylko Objawienia i nauczania Magisterium Kościoła, ale również podejmować *ewangeliczne rozeznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska* (PDV 57), co zresztą jest dobrym przykładem realizacji pastoralnego zamysłu bł. Jana Pawła II.

W badaniach socjologicznych istotnym wyznacznikiem religijności jest wiedza wiernych o podstawowych dogmatach wiary, jej obrzędach, świętych księgach i tradycjach. Zakłada się bowiem, że wiedza jest

czynnikiem sprzyjającym zrozumieniu rzeczywistości wiary i istniejących relacji oraz warunkuje dojrzewanie osoby wierzącej w procesach religijnych. Po sprawdzeniu stanu wiedzy religijnej diecezjan, okazało się, że mają oni w niej bardzo duże braki. Wyjątek stanowi młodzież, która właśnie zakończyła edukację religijną w szkole. Pocieszającym jest jednak fakt, iż mimo ignorancji religijnej, dorośli chętnie zdobyliby tę wiedzę i otworzyli się na związane z nią pouczenia. Jest to o tyle istotne, że dotyka fundamentalnych dla życia religijnego spraw. Okazuje się bowiem, iż respondenci słabo znają sakramenty, a w szczególności sakrament namaszczenia chorych i pokuty. Nie znając ich definicji oraz istoty, nie są również w stanie zrozumieć ich znaczenia w rozwoju duchowym. Mają także problemy z wyliczeniem, ale i z zaakceptowaniem, przykazań Dekalogu. Co ciekawe, jako najmniej znane i aprobowane podają przykazanie dotyczące świętowania Dnia Świętego.

Szczególne miejsce w badaniach nad postawami religijnymi, ze względu na łatwość znalezienia wskaźników i ich analizy, zajmuje parametr rytualistyczny. Udział w praktykach jest bowiem uważany za warunek pożądaný, a nawet konieczny przynależności do danej wspólnoty, stanowiąc ocenę religijności innych i własnej. W związku z tym socjologowie religii skupiają się na mierzalnych aspektach praktyk religijnych, co w katolicyzmie jest znamionowane przez uczestnictwo w niedzielnej mszy świętej (*dominantes*) oraz przystępowanie do Komunii Świętej (*communicantes*) i wielkanocnej spowiedzi wraz z Komunią Świętą (*paschantes*). W tym kontekście należy zauważyć, że deklaracje uczestnictwa we mszy świętej są nieco wyższe niż stan faktyczny⁷. Z badań wynika, że w Diecezji Warszawsko-Praskiej 1/3 mieszkańców w niedzielę w ogóle nie praktykuje. Wspomnianą tendencję zdecydowanie widać na terenie Warszawy wielkomiejskiej, wśród mężczyzn, osób w młodym wieku, pracujących w wolnych zawodach. Badania wykazały, że zaznacza się proces feminizacji, starzenia się i obniżania poziomu wykształcenia praktykujących diecezjan. Podobną tendencję widać także wśród osób przystępujących do Komunii Świętej, którzy stanowią połowę wszystkich uczestniczących we

⁷ Warto zauważyć, że część duszpasterzy niezbyt rzetelnie podchodzi do jesiennego zadania liczenia wiernych będących na niedzielnej liturgii.

mszy świętej. Wśród nich najwięcej mieszka na wsi, a najmniej w Warszawie. Tłumaczy się to po części faktem, że spora liczba osób mieszkających w stolicy nie spowiada się przez długi czas, nawet w okresie wielkanocnym. Na przykładzie *paschantes* najlepiej widać różnice między mieszkańcami Warszawy wielkowiejskiej a mieszkańcami wsi. Kiedy ponad połowa respondentów mieszkających w Warszawie spełnia obowiązek wielkanocny, to zdecydowana większość wiernych czyni to na wsi. Uśredniając wszystkie dane tego wskaźnika, można wyciągnąć wniosek, że co trzeci katolik diecezji nie spełnia obowiązku wielkanocnego, tyle samo co nie uczęszcza na niedzielą mszę św.

Z badań wynikają dwa rodzaje motywacji kierujące wiernymi przy uczestnictwie w niedzielnej Eucharystii. Około 2/3 respondentów traktują ją zasadniczo jako nakaz sumienia oraz wewnętrzne przeżycie, inni zaś traktują ją w sposób zewnętrzny, jako zachowanie społeczno-kulturowe. Wierni należący do pierwszej kategorii osób to w przeważającej mierze mieszkańcy Warszawy wielkowiejskiej, natomiast w drugiej kategorii osób zauważa się przewagę mieszkańców wsi. Widoczne wśród mieszkańców stolicy bardziej emocjonalne podejście do przeżywania Eucharystii może wynikać z braku właściwego zrozumienia przez nich jej istoty. W praktyce skutkuje to tym, co również potwierdza wielu duszpasterzy, że w stolicy rzadziej zamawiane są intencje mszalne. Z zaprezentowanych danych należy wysnuć wniosek, że mieszkańcy Warszawy potrzebują przede wszystkim formacji sumienia, które będzie jedynym motywatorem praktyk religijnych. Wydaje się także, że niezależnie od miejsca zamieszkania wiernych, należy także zwrócić większą uwagę na ich formację intelektualną.

W badaniach pojawiły się też pytania o praktyki nieobowiązkowe, takie jak rekolekcje, pielgrzymki czy obrzędy związane z najważniejszymi świętami kościelnymi. W socjologii religii do praktyk nieobowiązkowych włączana jest także codzienna modlitwa indywidualna, którą teologowie zaliczają do praktyk obowiązkowych. Z przeprowadzonych badań wynika, że deklarowana wiara nie ma przełożenia na codzienne praktyki religijne wiernych, bowiem do systematycznej modlitwy indywidualnej przyznaje się tylko prawie połowa diecezjan. Pozostałe elementy parametru rytualistycznego okazują się zależne od wielu czynników

społeczno-demograficznych, przede wszystkim od miejsca zamieszkania. Osoby najbardziej praktykujące mieszkają tam, gdzie istnieje silna kontrola społeczna, jak na wsi czy w małym mieście. Co ciekawe, niektóre z ich praktyk, zwłaszcza kultywowanych w Wielkim Tygodniu, takich jak święcenie palm lub pokarmów, cieszą się bardzo wysoką aprobatą, bez względu na deklarację wiary i praktyk obowiązkowych.

Praktyki religijne, zwłaszcza obowiązkowe, w konsekwencji włączają jednostkę w aktywność wspólnoty religijnej. Koordynują one bowiem i uwierzytelniają zjawiska związane ze świadomością, uczuciami i decyzjami osób wierzących. Każda jednostka ma potrzebę bycia razem, wspólnego działania i dążenia do czegoś z innymi, zwłaszcza wtedy, gdy komunikacja we wspólnocie skoncentrowana jest na tym samym przedmiocie, w tym przypadku o charakterze religijnym. W tym kontekście w przedkładanym opracowaniu ukazane jest, będące ważnym elementem życia religijnego, funkcjonowanie parafii, co ma przełożenie na poczucie więzi między jej wiernymi a samą instytucją. Składa się na to wiele czynników: obraz duchowieństwa, życie parafialne i działające w niej mikrostruktury oraz sytuacja społeczno-kulturowa i ekonomiczna parafian. Jak wynika z badań, dwóch na trzech mieszkańców diecezji warszawsko-praskiej ma poczucie związku z własną parafią. Należy jednak zauważyć, że współczynnik ten zmienia się w zależności od miejsca zamieszkania i wykształcenia respondentów (im wyższy poziom wykształcenia, tym słabsza identyfikacja). Na terenie Warszawy, zarówno w jej centrum, jak i na obrzeżach, więź tę deklaruje nieco ponad połowa badanych, zaś na terenach wiejskich około 80%. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy może być wysoka ruchliwość przestrzenna mieszkańców miasta. Osoby przyjezdne, studenci czy pracownicy, często zmieniają swoje miejsce zamieszkania, dlatego trudno im na pełną identyfikację z nową parafią. Wolą utożsamiać się z parafią, z której pochodzą, bo tam znają swoich duszpasterzy i społeczność lokalną.

Kolejnym czynnikiem warunkującym poczucie więzi z parafią jest ocena przez wiernych stanu duchownego. Z zebranych danych wyłania się pozytywny, choć nie pozbawiony konkretnych oczekiwań, obraz kapłanów. Mieszkańcy diecezji oczekują od swoich duszpasterzy nie tylko cech religijnych, ale także interpersonalnych i osobistych. Zwłaszcza osoby

niewierzące i niepraktykujące chciałyby spotkać osoby duchowne, które cechuje radykalizm, pobożność, wiedza, mądrość, jak również umiejętności komunikacyjne. Jak się okazuje, są to chyba oczekiwania nie tylko tej grupy diecezjan. Wielu wiernych nie korzysta z pomocy duchowej kapłanów, co może wynikać z ich niedostępności, odczuwanego przez parafian wstydu bądź braku zaufania wobec nich lub też przeświadczeniu o nierozumieniu ludzi czy też nie posiadaniu kompetencji w rozwiązywaniu indywidualnych problemów. Niespełnione przez kapłanów potrzeby i oczekiwania osób wierzących wskazują na to, że respondenci dostrzegają u kapłanów ich wady natury osobowej i społecznej.

Czynnikami, który także może mieć wpływ na percepcję życia parafii, są działające w niej mikrostruktury. Zaliczamy do nich między innymi: Zespół Charytatywny, Poradnię Rodzinną, Radę Duszpasterską, Akcję Katolicką, Koło Radia Maryja, Radę Ekonomiczną. Z badań wynika, że respondenci posiadają słabą wiedzę na temat funkcjonowania przywołanych mikrostruktur. Chociaż prawie 2/3 respondentów spotkało się w swoich parafiach z działalnością Zespołów Charytatywnych, to ich liczba nie jest adekwatna do istniejących potrzeb⁸. Jeszcze gorzej przedstawia się sytuacja, jeżeli chodzi o przejawy działalności Poradni Rodziny, Rad Duszpasterskich, z którymi spotkała się 1/3 badanych. Wspomniane mikrostruktury, razem z ruchami, do których przynależność deklaruje mniej niż co dziesiąty badany, wpływają zarówno na rozwój życia religijnego, jak i zaspokajanie potrzeb społecznych. Poszukując różnych sposobów pogłębienia więzi z parafią, istotnym jest zwrócenie uwagi na jej rolę w zaspokajaniu potrzeby wspólnoty, której głód odczuwają zwłaszcza mieszkańcy Warszawy wielkowiejskiej.

Omówione parametry, przez swoje odniesienie do transcendencji, nadają głębszy sens zjawiskom dotyczącym życia człowieka. Ujawnia się on przez ustosunkowanie się jednostki do innych ludzi i rzeczy, czyli przez moralność religijną. Obejmuje postawy osób, ich aktywność w życiu codziennym, wynikającą z internalizacji norm etyki religijnej. Jednym ze wskaźników postaw moralnych jest negatywny lub pozytywny stosunek respondentów do

⁸ Z informacji uzyskanych z Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej 21.07.2011 wynika, że Parafialne Zespoły Caritas funkcjonują zaledwie w około 40% parafii.

konkretnych zachowań, zwłaszcza z zakresu życia seksualnego. Etyka katolicka dużą wagę przykładła do spraw związanych z antykoncepcją, współżyciem przed ślubem i zapłodnieniem *in vitro*. Uogólniając wyniki przeprowadzonych badań, należy zauważyć, że im młodsza kategoria mieszkańców diecezji (badani mieli minimum 18 lat), tym bardziej selektywne podejście do moralności seksualnej. Bardziej ogólnie i deklaratywnie wyglądają pytania o wartości w życiu osób wierzących. Badani mieszkańcy Diecezji Warszawsko-Praskiej wskazywali na rodzinę jako najważniejszą wartość w ich życiu. Chociaż wśród wybieranych wartości nie pojawiała najczęściej wiara, to należy sądzić, że jest to dla respondentów wartość nieuświadomiona, mająca fundamentalne znaczenie w przeżywaniu przez nich życia, w poszukiwaniu jego sensu, odkrywaniu powołania, stylu wychowania czy życia rodzinnego. Z przeprowadzonych badań wynika również, że dla większości diecezjan wyznacznikiem postaw moralnych jest sumienie.

Szczegółowe omówienie wyników badań będą przedstawione w przygotowywanej publikacji. Autorzy postanowili na ich podstawie ukazać najbardziej istotne tendencje w religijności mieszkańców diecezji, co ma stać się punktem wyjścia do formułowania postulatów duszpasterskich.

3. Parafia głównym miejscem realizacji duszpasterstwa

Podstawowym miejscem urzeczywistnienia i zarazem weryfikacji tego, że Kościół jest wspólnotą wiernych zjednoczonych mocą słowa Bożego, liturgii, zwłaszcza eucharystycznej oraz codziennej miłości braterskiej, jest parafia. Parafia, jako komórka diecezji⁹, to określona wspólnota wiernych, ustanowiona na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, sprawuje proboszcz jako własny pasterz¹⁰. Chociaż nie pochodzi ona z ustanowienia Bożego, będąc tylko wytworem Kościoła historycznego, stanowi najbardziej konkretną wspólnotę spotkania człowieka z Bogiem, będąc niejako *ostatecznym umiejscowieniem Kościoła* (ChL 26). To w niej dokonuje się wstępna

⁹ Dekret o apostołstwie świeckich II Soboru Watykańskiego, 10 (dalej DA).

¹⁰ Kodeks Prawa Kanonicznego kan. 515 par. 1 (dalej KPK).

socjalizacja religijna i ona w dużej części odpowiada za kondycję religijną i moralną swoich członków. Bł. Jan Paweł II, wzywając do bardziej stanowczej odnowy parafii, podkreślał, że *nie jest ona nigdy strukturą, terytorium, budynkiem, ale rodziną Bożą jako braci ożywionych duchem jedności, domem rodzinnym, braterskim i gościnnym, wspólnotą wiernych* (ChL 26). Trzeba nieustannie stawiać sobie pytania o przyjęcie takich kierunków działań, które pozwolą w praktyce realizować zawartą w Magisterium Kościoła teologiczną wizję parafii.

Podjęmowane działania winny być porządkowane w kluczu ściśle powiązanych ze sobą i wzajemnie się warunkujących funkcji podstawowych Kościoła, o czym pisał papież Benedykt XVI, podkreślając, że głoszenie słowa Bożego (*kerygma-martyria*), sprawowanie sakramentów (*liturgia*) oraz posługa miłości (*diaconia*) są ściśle ze sobą związanymi zadaniami, które nie mogą być od siebie rozdzielone¹¹.

3.1. Funkcja prorocka

Jedną z podstawowych funkcji Kościoła, a więc również parafii, jest funkcja przepowiadania słowa Bożego, które prowadzi do powstawania i rozwoju wiary (Rz 10, 17), stanowiąc zarazem początek budowania chrześcijańskiej wspólnoty. Funkcja nauczycielska bywa też nazywana *martyrią*, dla podkreślenia jej wymiaru świadectwa, tak potrzebnego w świecie współczesnym. Przepowiadanie może przybierać różne formy. Jego uprzywilejowaną formą jest, będąca częścią liturgii i tworząca z nią jeden akt kultu, homilia¹². To wyjaśnienie jakiegoś aspektu czytań Pisma Świętego albo innego tekstu z części stałych lub własnych mszy św. z dnia, uwzględniające także czczoną tajemnicę i szczególne potrzeby słuchaczy¹³. Do innej uprzywilejowanej formy przepowiadania należy katecheza, która, według bł. Jana Pawła II, *jest wychowaniem w wierze dzieci, młodzieży i dorosłych, a obejmuje przede wszystkim nauczanie doktryny*

¹¹ BENEDYKT XVI, Encyklika *Deus Caritas est*, 25 (dalej DCE).

¹² Konstytucja o liturgii II Soboru Watykańskiego, 52; 56 (dalej KL).

¹³ Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, 65.

*chrześcijańskiej, przekazywane na ogół w sposób systematyczny i całościowy, dla wprowadzenia wierzących w pełnię życia chrześcijańskiego*¹⁴. Tak ujęta katecheza, do której istoty należy nauczanie, wychowanie i wtajemniczenie w życie chrześcijańskie, powinna funkcjonować w szeroko pojętym procesie ewangelizacji.

Podstawową formą przekazu słowa Bożego, z którą spotykają się wierni, są homilie. Powinny one być głoszone *podczas każdej Eucharystii w niedzielę i święta obowiązkowe, a także przy udzielaniu chrztu, w obrzędach pokuty, małżeństwa i pogrzebu* (KL 52; CT 48; KPK 767). Mają one uaktualniać przesłanie Pisma Świętego, tak aby wierni mogli odkryć obecność i skuteczność słowa Bożego w swoim codziennym życiu¹⁵. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, nawiązując do adhortacji apostolskiej *Catechesi tradendae* bł. Jana Pawła II ukazującą homilię jako *ważne narzędzie katechezy dorosłych*, sugeruje, by cykl homiletyczny, podporządkowany układowi czytań niedzielnych, rozwijał w sposób systematyczny określone prawdy wiary¹⁶.

Inną ważną formą realizacji funkcji prorockiej jest, obejmująca różne grupy osób i środowiska, katecheza (CT 35-44). Wyrażając satysfakcję z ponownej obecności od 1990 roku w polskiej szkole lekcji religii, trzeba zwrócić uwagę na fakt, że spowodowało to rozluźnienie, a nawet zerwanie więzi dzieci i młodzieży z parafią. W tym kontekście trzeba zauważyć, że uprzywilejowanym miejscem katechezy jest parafia (CT 67). Przywoływane już *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce* podkreśla, że *nauczanie religii w szkole domaga się uzupełnienia o parafialne duszpasterstwo katechetyczne dzieci i młodzieży, przy czym parafia jest przede wszystkim uprzywilejowanym miejscem dla katechezy przygotowującej do przyjmowania sakramentów świętych* (106–107). Jeżeli zaniedba się katechezę parafialną, będącą ważną częścią działalności ewangelizacyjnej, cedując edukację chrześcijańską tylko na szkołę, to w świadomości wielu osób parafia przestanie być miejscem odgrywającym ważną rolę

¹⁴ JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*, 18 (dalej CT).

¹⁵ BENEDYKT XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini*, 59 (dalej VD).

¹⁶ CT 48; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*, Kraków 2002, 116 (dalej DKKK).

w dziele formacji do życia wiarą¹⁷ Warto w tym miejscu postawić pytanie o to, czy wspomniane nauczanie Magisterium jest w dostateczny sposób realizowane w praktyce? Wydaje się, że w wielu parafiach duszpasterstwo katechetyczne dzieci i młodzieży jest zaniedbane.

W działalności ewangelizacyjnej Kościoła w Polsce wkłada się dużo wysiłku w wychowanie religijne dzieci i młodzieży, zaniedbując często katechezę dorosłych. Jej prowadzenie ma być wsparciem dla katechizacji dzieci i młodzieży formujących swoje serca i umysły, patrząc na przykład rodziców. Rodzicielskie wychowanie w wierze ma często decydujący wpływ na rozwój religijny dzieci (CT 68). Z przeprowadzonych w diecezji badań wynika, że wiele rodzin albo zrzuca ten obowiązek na instytucje kościelne, albo też koncentruje się na praktykach pobożnościowych, zaniedbując nieco formację intelektualną dzieci. Trzeba w tym kontekście pytać się o jakość i sposób prowadzenia dla dorosłych katechezy w związku z przygotowaniem ich dzieci do chrztu, I Komunii Świętej i jej rocznicy, sakramentu bierzmowania (DKKK 103). Czy właściwie wykorzystuje się szansę dotarcia do rodziców, wskazując na to, że w wychowywaniu religijnym dzieci liczy się zarówno osobisty przykład spełniania praktyk religijnych, jak również pogłębianie przez wspólne rozmowy intelektualnego komponentu wiary?

Warto też stawiać pytanie o to, czy przywołana forma katechezy dorosłych znajduje później kontynuację w systematycznie prowadzonych działaniach? Z przeprowadzonych w diecezji badań wynika, że wielu wiernych ma braki w wiedzy religijnej. Dobrą okazją do uzupełniania tych braków może być właśnie katecheza dorosłych, uznawana za najznakomitszą formę katechezy (CT 43). Do jej zadań należy między innymi rozwijanie racjonalnych podstaw wiary, wyjaśnienie współczesnych problemów religijnych i moralnych, formowanie do przyjęcia odpowiedzialności za udział w misji Kościoła, wiążący się z odważnym daniem świadectwa życia chrześcijańskiego w społeczeństwie. Jakie formy może ona przyjąć w parafiach Diecezji Warszawsko-Praskiej? Przykładowo można skorzystać z modelu wypracowanego w diecezji płockiej, w której od 2005 roku przed rozpoczęciem niedzielnej Eucharystii celebransi odczytują, przygotowane przez

¹⁷ R. HAJDUK, *Apologetyka pastoralna. Duszpasterska odpowiedź Kościoła na wyzwania czasów współczesnych*, Kraków 2009, s. 64–65.

Wydział Duszpasterski, krótkie katechezy. Składają się one z czterech części: pytania stawiane przez ludzi współczesnych, nauka zawarta w Katechizmie Kościoła Katolickiego, wyjaśnienie prawdy doktrynalnej w aspekcie dogmatycznym, liturgicznym i moralnym, krótkie podsumowanie. Z kolei w diecezji radomskiej i gnieźnieńskiej przed niedzielnymi mszami są wygłaszane krótkie katechezy wyjaśniające istotę i części składowe Eucharystii. Dobrym sposobem katechizowania dorosłych może być wykorzystanie cyklicznie odprawianych nabożeństw (np. Nowenna ku czci Matki Bożej Nieustającej Pomocy, nabożeństwa majowe, czerwcowe), pielgrzymek autokarowych i pieszych, spotkań grup i wspólnot. Tego typu katechezy mogą pojawiać się też w gazetkach parafialnych czy na stronach internetowych.

Formą katechezy dorosłych może również być przygotowanie do życia w małżeństwie i rodzinie. W polskiej rzeczywistości wciąż nie zrealizowane pozostają wskazania *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* Konferencji Episkopatu Polski z 2003 roku, zalecające, aby w ramach przygotowania bliższego, niezależnie od katechizacji w szkole, w każdej parafii wprowadzić roczną, będącą rodzajem katechumenatu przed zawarciem małżeństwa, katechezę przedmażeńską obejmującą co najmniej 25 spotkań. Ich tematyką mają być zarówno zagadnienia z teologii małżeństwa i rodziny, uczenie naturalnych metod rozpoznawania płodności w kontekście świętości życia, jak również problematyka jej zagrożeń i obrony. Powinna ona także zawierać odniesienie do życia parafii, jej struktur, organizacji małżeńskich i rodzinnych oraz poradnictwa rodzinnego. Taka forma katechezy ma, oprócz dobrego przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie, głębiej integrować narzeczonych, a niebawem przyszłych małżonków, z parafią¹⁸.

W tym kontekście warto zaznajomić się z programem katechezy parafialnej młodzieży ponadgimnazjalnej, przygotowanym przez Komisję Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski i Radę do Spraw Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, opublikowanym w 2004 roku¹⁹

¹⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*, Warszawa 2003, 25 (dalej DDR).

¹⁹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, Rada do Spraw Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, *Program katechezy parafialnej młodzieży szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2004.

Zakłada on, że podstawowym i pierwszorzędym miejscem tej katechezy jest dla młodzieży parafia zamieszkania, a właściwym czasem jej realizacji okres nauki w szkole ponadgimnazjalnej. Zaleca się jej organizowanie w cyklu miesięcznym – spotkania odbywają się wtedy w klasie pierwszej, drugiej i w pierwszym półroczu klasy trzeciej albo w układzie tygodniowym, kiedy spotkania mają miejsce w drugiej klasie szkoły ponadgimnazjalnej. Tego typu katecheza nie powinna koncentrować się tylko na przekazie treści intelektualnych, lecz, korzystając z metod aktywizujących i paneli z udziałem małżonków, pobudzać młodzież do zmian w osobowości oraz pomagać w odkrywaniu swojego powołania²⁰.

W świetle przywołanych wskazań Magisterium Kościoła zestawianych z codzienną praktyką stosowaną w parafiach diecezji, ciągle aktualne pozostaje pytanie, jak w perspektywie odchodzić od tego, co miało stanowić skróconą katechezę przedmażeńską (10 spotkań), a stało się regułą²¹.

Warto w tym miejscu, aby każdy odpowiedzialny za realizację funkcji prorockiej postawił sobie pytania o to, jak przywołane dwie podstawowe formy przepowiadania słowa Bożego są realizowane w parafiach. Czy przedmiotem nauczania jest cały depozyt wiary i bogactwo orędzia chrześcijańskiego? Na ile w naszym nauczaniu odwołujemy się do treści biblijnych, dostarczając odpowiedniej argumentacji służącej budzeniu, pogłębianiu i rozwojowi wiary? Czy uwzględniamy kontekst czasów współczesnych, potrzeby życiowe słuchaczy, ich mentalność i posiadaną wiedzę religijną? Czy korzystamy w posłudze słowa ze wskazań nauk psychologicznych i pedagogicznych podkreślających konieczność mówienia obrazowego, egzystencjalnego, logicznego, związanego z osobistym świadectwem? Czy wreszcie ukazujemy konsekwencje moralno-etyczne płynące z wyznawanej wiary? Wyzwania czasów współczesnych, związanych z wielością propozycji na światopoglądowym rynku idei, wymagają nieustannego szukania odpowiedzi na powyższe pytania.

²⁰ Tamże, s. 17–18.

²¹ Praktyczne przykłady realizacji przygotowania bliższego do małżeństwa i życia w rodzinie dla młodzieży ponadgimnazjalnej w małych grupach w parafiach, obejmujące dużą parafię miejską oraz małą parafię wiejską, można znaleźć [w:] Komisja Duszpasterstwa Ogólnego Konferencji Episkopatu Polski, *Przypatrzmy się powołaniu naszemu. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006–2007*, P. KURZELA, A. LISKOWACKA (red.), Katowice 2006, s. 251–267.

Ważne miejsce w realizacji funkcji prorockiej mogą odgrywać właściwie prowadzone, organizowane z okazji Wielkiego Postu, Adwentu, odpustu, rekolekcje czy też misje parafialne, służąc szczególnie formacji sumień. Wydaje się to szczególnie ważne w świetle przeprowadzonych badań, z których wynika, że sumienie jest dla większości diecezjan wyznacznikiem ich działań oraz że około połowa z nich corocznie uczestniczy w rekolekcjach adwentowych i wielkopostnych. Trzeba zwracać uwagę zarówno na głoszoną podczas nich treść, jak i formę. Zgodnie z nauczaniem Magisterium, należy podejmować, mając za punkt wyjścia teksty biblijne, tematykę pojednania z Bogiem, samym sobą, ludźmi i stworzeniem, pokuty, sumienia i jego kształtowania, poczucia grzechu, pokus, postu, jałmużny, rzeczy ostatecznych człowieka²². Trzeba też zadbać o większe urozmaicenie stosowanych w ich ramach metod i form. Wielu duszpasterzy w diecezji, pamiętając o tym, że w centrum prowadzonych rekolekcji powinny być *słowo i sakrament* (VD 53), włącza w ich przebieg wspólnotowe sprawowanie Liturgii Godzin, nabożeństwa słowa Bożego oraz nabożeństwa pokutne z właściwie sprawowanym rachunkiem sumienia czy też inne różnorodne formy działań (droga krzyżowa, różaniec, apel jasnogórski, adoracje eucharystyczne itp.). Praktyka jednak pokazuje, że nie dokonuje się to we wszystkich parafiach oraz że za mało wykorzystuje się różnorodne świadectwa wiernych świeckich należących do zespołów ewangelizacyjnych, krótkie filmy itp.

Trzeba też zadbać o właściwy i przejrzysty układ głoszonych treści, który powinien odznaczać się wewnętrzną logiką, tworząc kompozycyjną całość. Można, przykładowo, posłużyć się kluczem cnót teologalnych, etapów historii zbawienia, sakramentów, przykazań. Budowa całej serii rekolekcji, jak też poszczególnych kazań, powinna nawiązywać do egzystencjalnych przeżyć słuchaczy, łącząc je z, dokonującym się przez Chrystusa mocą Ducha Świętego w Kościele i przez Kościół, dziełem zbawienia i skierowaniem wezwania do nawrócenia przez skorzystanie z sakramentu pokuty oraz rozpoczęcia życia godnego chrześcijanina²³. Głoszone nauki nie mogą zmieniać się w serię wykładów światopoglądowych, biblijnych

²² JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, 26 (dalej RP).

²³ G. SIWEK, *Przepowiadanie słowa Bożego*, [w:] R. KAMIŃSKI (red.), *Teologia pastoralna szczegółowa*, Lublin 2002, s. 172.

czy etycznych, ale prowadzić do refleksji nad własnym życiem, sakramentalnego nawrócenia i podjęcia różnorodnych wyzwań apostoelskich.

Odrębnym zagadnieniem pozostaje problematyka rekolekcji szkolnych dla dzieci i młodzieży. Nie zawsze przewidziane prawem państwowym trzy dni na ich przeprowadzenie są właściwie wykorzystane. Nieraz księża ograniczają się jedynie do odprawienia mszy św. z rozbudowaną homilią, a resztę czasu dzieci i młodzież spędzają w szkole na zajęciach lub po prostu idą do domu. Rekolekcje szkolne, które powinny być dopełnieniem lekcji religii prowadzonych w szkole, są ważnym elementem ewangelizacyjnego oddziaływania Kościoła, stanowiąc dobrą okazję do dotarcia z przesłaniem Ewangelii również do tych osób, które nie mają systematycznego kontaktu z życiem sakramentalnym. W przypadku gdy wspomniane rekolekcje są organiowane dla dzieci i młodzieży z różnych parafii, a uczęszczających do tej samej szkoły, stanowią one dobrą okazję do rozwijania duszpasterstwa ponadparafialnego.

Wydaje się, że za mało jeszcze urozmaica się tego typu rekolekcje, czuwając zarazem nad tym, żeby nie stały się one religijnym show, w którym liczyć się będzie tylko to, by było *miło, lekko i przyjemnie*²⁴. Trzeba w tym kontekście postulować, aby Wydział Katechetyczny Kurii podjął szerszą dyskusję nad sposobem organizowania tych rekolekcji i tworzenia ich nowej formuły, propagując w ramach tzw. Banku Pomysłów różne sposoby ich prowadzenia. Przykładowo, w zależności od miejscowych uwarunkowań, można prowadzone rekolekcje podzielić na dwie części: *liturgiczną* (w kościele) i *pedagogiczną* (w salach parafialnych lub szkole). Na część liturgiczną może składać się: msza św., różnego rodzaju nabożeństwa (słowa Bożego, pokutne), droga krzyżowa, adoracja Najświętszego Sakramentu, sakrament pokuty, konferencje, rozmowy indywidualne, bibliodramy, pantonimy, świadectwa. W ramach drugiej części można przygotować różnego rodzaju zajęcia warsztatowe, konkursy, inscenizacje, spotkania z ciekawymi ludźmi, filmy, religijne koło fortuny, koncerty, pielgrzymki, zwiedzanie kościołów i miejsc pamięci narodowej, wyprawy „otwartych oczu”

²⁴ W. PRZYGODA, *Blaski i cienie rekolekcji szkolnych*, „Katecheta” nr 9 (2003), zob. http://www.katecheta.pl/nr/forum_katechety/blaski_i_cienie_rekolekcji.html (data pobrania 28.07.2011).

mające na celu szukanie Boga w świecie lub wynajdywanie ludzi mówiących o miejscu Boga w ich życiu. Ważne jest, aby obydwie części były ze sobą zsynchronizowane pod względem tematycznym²⁵. Warto zadbać o to, aby było dużo zajęć w mniejszych grupach, współprowadzonych również przez bardziej religijnie zaangażowaną młodzież. Wydaje się, że tak jak w wypadku rekolekcji dla dorosłych, trzeba szczególną uwagę poświęcić tematyce kształtowania sumienia, życia sakramentalnego, Dekalogu itp. W prowadzeniu rekolekcji powinny brać udział, składające się z osób duchownych i świeckich, zespoły ewangelizacyjne. Trzeba w tym miejscu z uznaniem wyrazić się o klerykach semnarium duchownego Diecezji Warszawsko-Praskiej, którzy w okresie Wielkiego Postu aktywnie włączają się w prowadzenie rekolekcji dla dzieci i młodzieży odbywających się w parafiach. Tego typu inicjatywa powinna być dalej rozwijana.

Z przeprowadzonych w diecezji badań wynika, że istnieje pilna potrzeba właściwego, adekwatnego do wyzwań czasów współczesnych, rozwijania działań będących sposobem urzeczywistniania funkcji prorockiej. W sposób szczególny dotyczy to głoszonych homilii, różnorodnych form katechezy dorosłych, sposobu prowadzenia rekolekcji oraz misji. Prowadzone działania są dobrą okazją do kształtowania religijności świadomej i pogłębionej, która będzie się charakteryzować spójnym systemem wierzeń, zaangażowanym udziałem w praktykach religijnych i uwzględnieniem konsekwencji moralnych płynących z wyznawanej wiary. Ma to szczególne znaczenie w perspektywie niskiego stanu wiedzy religijnej Polaków, która, w ocenie wielu badaczy religijności, jest największą słabością naszego życia religijnego²⁶. Od rozwoju i intensyfikacji wspomnianych działań w dużym stopniu zależy to, stopniu jak bardzo głoszone prawdy wiary zostaną przez wiernych zinterioryzowane, stając się wyznacznikiem ich codziennego życia.

²⁵ Tamże.

²⁶ R. KAMIŃSKI, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997, s. 144.

3.2 Funkcja kapłańska

Kościół urzeczywistnia powierzoną mu przez Chrystusa posługę uświęcania przez sprawowanie liturgii. Chociaż liturgia nie wyczerpuje całej jego działalności, ale *jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa jego moc* (KL 10). Powyższe słowa można odnieść do życia parafii, wskazując na fakt, że chociaż jej działalność nie wyczerpuje się w liturgii, to jednak różne inicjatywy duszpasterskie powinny być z nią powiązane, a z kolei liturgia powinna mieć odniesienie do różnych działań duszpasterskich. Wydaje się, że w podejmowanych działaniach zauważa się nieraz za mały związek między sprawowaniem funkcji liturgicznej i duszpasterstwem. Bł. Jan Paweł II w liście apostolskim ogłoszonym w 25 rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej liturgii z 1988 roku stwierdził, że jeśli uznamy reformę liturgii za zrealizowaną, *to zadaniem do wykonania pozostaje wciąż jeszcze duszpasterstwo liturgiczne, które pozwoli z bogactwa liturgii obficie czerpać moc z Chrystusa na wszystkie członki jego Ciała, którym jest Kościół* (10). Trzeba więc wpisywać posługę sakramentalną w całość działań duszpasterskich, nie ograniczając się jedynie do jej właściwego, zgodnego z nauczaniem Magisterium, sprawowania. Duszpasterstwo liturgiczne, w którym priorytetową rolę odgrywa formacja liturgiczna obejmująca formowanie do liturgii i formowanie przez liturgię, ukazuje sakramenty jako rzeczywistość wokół której buduje się szeroko rozumiana działalność Kościoła.

Należy uwrażliwiać wiernych na dwa wymiary liturgii: wertykalny i horyzontalny. Mówiąc o wymiarze wertykalnym liturgii, trzeba zwracać uwagę na to, że Bóg pierwszy wychodzi na spotkanie człowieka, uświęcając sprawowane słowo i sakramenty. Człowiek, w duchu wiary, nadziei i miłości, wdzięczny za otrzymane dary zbawcze, składa Bogu Ojcu część i uwielbienie przez Chrystusa w Duchu Świętym. Trzeba także zwracać uwagę na, wiążący się z tworzeniem i umacnianiem więzi, horyzontalny wymiar liturgii. Warto na ten aspekt spojrzeć w świetle przeprowadzonych badań, z których wynika, że tylko 1/3 respondentów mieszkających w Warszawie wielkowiejskiej identyfikuje się ze swoją parafią.

Udział wiernych w liturgii powinien być świadomy i czynny. Aby to osiągnąć, potrzeba właściwej formacji liturgicznej wiernych. Tego typu formacja odbywa się zarówno przez właściwie sprawowaną liturgię, jak również w ramach katechez przygotowujących do przyjęcia poszczególnych sakramentów (chrzest, I Komunia Święta, bierzmowanie, małżeństwo). Warto sobie w tym miejscu postawić pytanie o poziom tego przygotowania w poszczególnych parafiach diecezji. Wydaje się jednak, biorąc pod uwagę wyniki badań świadczących o braku wiedzy części respondentów dotyczącej sakramentów, że można zaryzykować stwierdzenie, iż nie-raz zbyt wielki nacisk kładzie się na zewnętrzne szczegóły ceremonii i ich przebieg. Za mało uwagi poświęca się natomiast ukazywaniu teologii sakramentów oraz wielorakich zobowiązań i postaw moralnych płynących z ich przyjęcia. Trzeba też podjąć działania zwracające uwagę na wspólnotowy wymiar sprawowanych sakramentów, tak aby wierni nie uważali ich jedynie za indywidualny środek zbawczy.

Katechizm Kościoła Katolickiego, omawiając siedem sakramentów, ujmuje je w kluczu trzech grup. Do pierwszej z nich zalicza sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrzest, bierzmowanie, Eucharystia); drugą stanowią sakramenty uzdrowienia (pokuta i pojednania; namaszczenie chorych); trzecia to sakramenty w służbie komunii (małżeństwo, kapłaństwo)²⁷. Przyjmując ten podział, spójrzmy w jego perspektywie na uzyskane wyniki badań i próbujmy wyprowadzić pewne postulaty.

Fundamentem całego życia chrześcijańskiego i bramą otwierającą drogę do innych sakramentów jest chrzest (KKK 1213). Dużą uwagę należy poświęcić na dobre przygotowanie rodziców i chrzestnych do sakramentu chrztu ich dzieci, którego celem jest wprowadzenie w rzeczywistość sakramentu i pogłębienie świadomości jego znaczenia w życiu chrześcijańskim. W tym przygotowaniu należy podkreślać, że sakrament chrztu ma prowadzić rodziców i krewnych dziecka do pogłębienia wiary i odnowienia więzi ze wspólnotą Kościoła. Dotyczy to przede wszystkim tych rodziców, których udział w życiu Kościoła słabnie albo w ogóle jest znikomy. Szczególną uwagę należy zwracać na rodziców nie związanych ze

²⁷ Katechizm Kościoła Katolickiego, 1211 (dalej KKK).

sobą sakramentalnym związkiem małżeńskim. Ich pragnienie ochrzczenia dziecka i zwrócenie się w tej sprawie do duszpasterza jest dobrą okazją do taktownego zachęcania ich do uregulowania przed Bogiem swojego statusu. Nie można jednak posuwać się do szantażu, uzależniając chrzest ich dziecka od zawarcia sakramentalnego małżeństwa, gdyż mogłoby to stać się ewentualną przyczyną jego nieważności. Może warto w takiej sytuacji, kierując się względami pedagogicznymi, zaproponować przełożenie chrztu na późniejszy termin, o czym wspomina instrukcja Kongregacji Nauki Wiary o chrzcie dzieci *Pastoralis actio* z 1980 roku (28)²⁸.

Mówiąc o przygotowaniu do sakramentu chrztu, należy zwrócić uwagę na to, że jest to jeden z elementów duszpasterstwa chrzcielnego, które obejmuje również stałe przypominanie znaczenia tego sakramentu i płynących z niego konsekwencji dla życia chrześcijańskiego. Może się to przykładowo dokonywać w czasie głoszonych homilii, prowadzonych rekolekcji i misji, uroczyscie celebrowanych wspólnotowych i indywidualnych form wspomnienia chrztu itp.²⁹

Dopełnieniem łaski sakramentu chrztu jest sakrament bierzmowania, przez który ochrzczeni otrzymując szczególną moc Ducha Świętego i jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem, będąc zobowiązani do szerzenia wiary słowem oraz czynem (KKK 1285). Wydaje się, że szczególną uwagę należy zwrócić na konieczność dobrze prowadzonego duszpasterstwa bierzmowania, obejmującą zarówno przygotowanie do przyjęcia tego sakramentu, sam jego przebieg, jak również działalność pastoralną skierowaną wobec osób już bierzmowanych.

Patrząc na duszpasterstwo bierzmowanych w Diecezji Warszawsko-Praskiej, można sformułować wniosek, że jeszcze za mało zwraca się uwagę na realizowaną, wspólnie z archidiecezją warszawską, reformę przygotowania do tego sakramentu. W myśl założeń, ma ono dokonywać się w parafiach i trwać dwa lata, obejmując młodzież trzecich klas szkół

²⁸ Kongregacji Nauki Wiary, Instrukcja o chrzcie dzieci *Pastoralis actio*, [w:] *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary*, Z. ZIMOWSKI, J. KRÓLIKOWSKI (red.), Tarnów 1995, s. 163.

²⁹ Przykładowe propozycje duszpasterstwa sakramentu chrztu można znaleźć [w:] B. NADOLSKI, *Homilie chrzcielne*, Kraków 2003, s. 81–109.

gimnazjalnych i pierwszych klas szkół ponadgimnazjalnych, w oparciu o przygotowany przez zespół katechetów z obu diecezji specjalny program i materiały. Składa się na nie poradnik metodyczny dla animatora, księga nabożeństw inicjacyjnych i specjalne, kolekcjonowane przez młodzież w specjalnym segregatorze, materiały dla bierzmowanych³⁰. Wydaje się, że jeszcze bardziej trzeba uświadamiać osobom już bierzmowanym konieczność zaangażowania się w misję apostolską właściwą wiernym świeckim, zachęcając ją do podejmowania różnych zadań na poziomie parafii czy diecezji. Przykładowo, osoby te mogą, po odpowiednim przygotowaniu, same prowadzić grupy kandydatów do bierzmowania czy pomagać w przeprowadzeniu rekolekcji.

Ważną rolę w duszpasterstwie sakramentalnym odgrywa duszpasterstwo eucharystyczne. Obejmuje ono z jednej strony sprawowanie liturgii eucharystycznej oraz kult Eucharystii poza mszą świętą, a z drugiej katechezę skoncentrowaną na odpowiednim przygotowaniu do świadomego, czynnego i pobożnego udziału w Eucharystii (KL 48). Eucharystia, stanowiąca źródło i szczyt życia parafii, ma olbrzymi wpływ na jej tworzenie jako wspólnoty³¹. Warto w tym aspekcie patrzeć na sprawowane duszpasterstwo eucharystyczne, szczególnie w kontekście braku deklarowanych przez część diecezjan więzi z parafią. Nie negując żadnych ludzkich działań służących integracji parafian, nie można zapominać o więzi, która wytwarza się dzięki nadprzyrodzonemu działaniu Eucharystii.

Przewodnictwo liturgii eucharystycznej przez celebransa ma się dokonywać zgodnie ze wskazaniem Magisterium Kościoła, co jest wyrazem jej eklezjalności³². Pogłębiona duchowość kapłana sprawi, że będzie on sprawował liturgię całym sobą. Ważna jest postawa jego ciała i sprawowane gesty, wyraz twarzy, modulacja głosu i poczucie piękna, które nie jest *jedynie*

³⁰ ABP K. NY CZ, ABP H. HOSER, *Słowo wstępne. Przygotowanie do bierzmowania. Nabożeństwa inicjacyjne*, Warszawa 2010, s. 2; zob. *Instrukcja o przygotowaniu młodzieży szkolnej do sakramentu bierzmowania w Diecezji Warszawsko-Praskiej*, Warszawa 2010, <http://www.diecezja.waw.pl/dokument.php?id=2303> (data pobrania 2.09.2011).

³¹ O tym wspomina II Sobór Watykański zarówno w dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele (30), jak i w dekrecie o posłudze i życiu prezbiterów (35). Piśze o tym również bł. JAN PAWEŁ II w liście apostolskim *Dies Domini*, 35 (dalej DD).

³² JAN PAWEŁ II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 52.

czynnikiem dekoracyjnym liturgii, ale atrybutem samego Boga³³. W sposób szczególny należy zadbać o włączanie w sprawowanie wiernych świecików, którzy, spełniając wielorakie funkcje liturgiczne, przyczynią się do tego, aby nie była ona *teatrem jednego aktora*³⁴. Należy również zadbać o okoliczności zewnętrzne służące liturgii: odpowiedni wystrój kościoła, schludne i piękne szaty liturgiczne, dobre nagłośnienie, odpowiednią temperaturę w świątyni, możliwość zajęcia miejsca w ławkach. Piękno celebracji eucharystycznej, w którą harmonijnie wpiszą się wszystkie przywołane elementy, ma wskazywać na, będącą epifanią piękna, osobę Jezusa. Nie można zapominać o tym, że prawda o miłości Boga dociera do ludzi przez piękno. Ma ono zaważać człowiekiem i pobudzić go do dobrego postępowania³⁵.

Realizując w praktyce kult Eucharystii poza mszą świętą, trzeba w niedzielę oraz w tygodniu stwarzać w parafii możliwość adoracji Najświętszego Sakramentu. Raz w ciągu roku powinno mieć miejsce dłuższe wystawienie Najświętszego Sakramentu (tzw. Nabożeństwo Czterdziestogodzinne) po to, aby wierni mogli gorliwiej rozważać i adorować obecność Chrystusa w tajemnicy Eucharystii.

Mówiąc o duszpasterstwie eucharystycznym, trzeba też zwrócić uwagę na konieczność takiej formacji wiernych, by nieustannie pogłębiała się u nich świadomość związku udziału we mszy św. z przyjmowaniem Komunii Świętej i płynących z tych praktyk zobowiązań moralnych. Jest to tak ważne w świetle wyników przeprowadzonych badań diecezjan, z których wielu, szczególnie poniżej 25 roku życia, kontestuje nauczanie Kościoła dotyczące stosowania antykoncepcji, uprawiania seksu przed ślubem i zapłodnienia metodą *in vitro*. Z kolei w perspektywie wyników badań wskazujących na różną motywację udziału we mszy św., należy zwracać uwagę na konieczność jej oczyszczania i pogłębiania.

Mając na względzie to, iż wielu diecezjan nie zna III przykazania i stopnia zobowiązania jego wypełniania, należy szczególną uwagę poświęcić

³³ BENEDYKT XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis*, 52.

³⁴ *Wskazania Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego* (9.03.2011), [w:] *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego oraz wskazania Episkopatu Polski*, Poznań 2006, 52.

³⁵ R. HAJDUK, *Apologetyka pastoralna...*, dz. cyt., s. 178–180.

na ukazywanie istoty Dnia Pańskiego. Wychowywanie do chrześcijańskiego przeżywania niedzieli jest jednym z najważniejszych momentów duszpasterstwa eucharystycznego³⁶. Trzeba podkreślać, że oprócz świadomego i czynnego udziału w Eucharystii niedzielnej, potrzebne jest zgodne z duchem niedzieli przeżywanie tego dnia. Powinno ono obejmować odpoczynek, pogłębianie relacje z ludźmi, kontakt z różnymi przejawami kultury i przyrodą, pełnienie dzieł charytatywnych (DD 67–73).

Duszpasterstwo eucharystyczne wiąże się ściśle z duszpasterstwem pokuty i pojednania (RP 23–34). Obejmuje ono przypomnienie działań, przez które Kościół, za pośrednictwem wszystkich i każdej ze swych części, na wszystkich poziomach, we wszystkich środowiskach i wszystkimi dostępnymi sobie środkami – słowem, czynem, nauczaniem i modlitwą – prowadzi pojedynczych ludzi lub też całe grupy ku prawdziwej pokucie i w ten sposób wprowadza ich na drogę pojednania (RP 23). Bł. Jan Paweł II ukazał dwa istotne środki służące realizacji tego duszpasterstwa: *katechezę* realizowaną w ramach kazań, wykładów, dyskusji, spotkań, kursów wiedzy religijnej (RP 26) oraz *samo sprawowanie sakramentu pokuty* (RP 29). Omawiając jego celebrację, papież wyróżnił w nim dwa jego aspekty: odbywającą się przed trybunałem Bożego Miłosierdzia *procedurę sądowniczą*, jak też proces *terapeutyczny* (lecniczy). Zwracając uwagę na konieczność sprawowania tego sakramentu w duchu metodologii dialogu, bł. Jan Paweł II przypominał o konieczności właściwego zachowania wszystkich jego części składowych (RP 31).

Warto, w kontekście nauczania Magisterium na temat duszpasterstwa pokuty i pojednania, spojrzeć na wyniki badań religijności diecezjan z których aż 1/3 nie korzysta regularnie z sakramentu pokuty, a wielu nie potrafi go właściwie nazwać. Szukając odpowiedzi na pytania dotyczące przyczyn tego faktu, można między innymi wskazać brak wiedzy diecezjan dotyczącej istoty i wymiarów tego sakramentu oraz jego części składowych. Wykorzystując wszystkie posiadane środki, należy im o tym nieustannie przypominać.

Dobłą okazją do tego typu działań jest celebracja nabożeństw pokutnych. Wydaje się, że w codziennej praktyce duszpasterze jeszcze zbyt

³⁶ Z. NARECKI, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, Lublin 2001, s. 319.

rzadko sięgają do tej formy liturgicznej. Dobrze przygotowane i przeprowadzone nabożeństwo pokutne, obejmujące między innymi publiczne przeprowadzenie rachunku sumienia podejmującego aktualne problemy moralne (np. *in vitro*, nowe uzależnienia od Internetu, pracy itp.), zakończone indywidualną spowiedzią, może pomóc wiernym w lepszej formacji sumień i zachęcić do regularnego spowiadania się. Temu działaniu powinny też służyć przygotowywane w formie drukowanej rachunki sumienia, które mogą być rozprowadzane wśród wiernych. Podejmowane działania są szczególnie ważne w perspektywie wyników przeprowadzonych badań, z których wynika, że 3/4 diecezjan odwołuje się do osobistego sumienia jako głównego wyznacznika moralności. Czy jednak ich sumienie jest zawsze dobrze uformowane?

Prowadzenie duszpasterstwa pokuty i pojednania w diecezji domaga się nieustannego pogłębiania i odnowy, co również obejmuje czas jego sprawowania. Przykładowo, można stworzyć wiernym częstsza okazję do spowiedzi, na przykład pół godziny przed mszą św., oraz w ramach specjalnych popołudniowych lub wieczornych dyżurów w konfesjonałach. Bywa nieraz tak, że kapłani zaniedbują sprawowanie sakramentu pokuty, nie stwarzając wiernym możliwości jego spokojnego przeżycia i poruszenia w trakcie jego sprawowania nurtujących ich problemów moralnych. Wydaje się, że stworzenie właściwych okoliczności do korzystania z sakramentu pokuty zaowocuje częstszym i głębszym korzystaniem z jego zbawiennych owoców przez większą liczbę wiernych³⁷

Działania pastoralne powinny wytrwale zmierzać w kierunku zmiany mentalności wiernych w patrzeniu na sakrament chorych oraz ich stosunku do osób chorych, cierpiących, starych i umierających. Korzystając z różnych form nauczania, powinno się ukazywać istotę tego sakramentu, którego prawie połowa diecezjan nie potrafiło wymienić, a dla wielu kojarzy się z *ostatnim namaszczeniem*. Do kształtowania tej świadomości trzeba również wykorzystywać duszpasterskie odwiedziny chorych oraz wspólnotowe celebrowanie sakramentu chorych podczas obchodzenia Dnia Chorego.

³⁷ R. HAJDUK, *Apologetyka pastoralna...*, dz. cyt., s. 251–253.

Duszpasterstwo osób chorych, starych i umierających jest jedną z tych płaszczyzn pracy Kościoła, gdzie w sposób szczególny może być realizowana jego istota jako *communio* osób duchownych i świeckich. Aby dokonywało się to we właściwy sposób, potrzeba dobrego ich przygotowania. Na pochwałę zasługuje zarówno udział kleryków w odbywanych w trakcie formacji seminaryjnej regularnych praktykach w szpitalach, hospicjach i zakładach opieki społecznej, jak też uczestnictwo wolontariuszy świeckich w organizowanych przez Caritas Diecezji szkoleniach. Wydaje się, że te formy pracy powinny być bardziej jeszcze propagowane i rozwijane.

Właściwie prowadzone duszpasterstwo osób chorych zakłada ich podmiotowe traktowanie. Jednym z tego przejawów może być propagowanie idei specjalnych stowarzyszeń dla chorych (Apostolstwo Chorych; Ochotnicy Cierpienia), w których duży nacisk kładzie się na usensownianie cierpienia przez ofiarowywanie go w różnych intencjach, co sprawi, że wielu chorych poczuje się potrzebnymi członkami wspólnoty parafialnej. Przykładowo, można prosić chorych o ofiarowanie cierpień w intencji dobrego przeprowadzenia rekollekcji i misji, owocną spowiedź, właściwego wychowania dzieci i młodzieży.

Mówiąc o opiece duszpasterskiej nad osobami chorymi, należy wspomnieć o posłudze nadzwyczajnego szafarza Komunii Świętej. Warto tę problematykę umieścić w szerszym kontekście sposobu organizacji odwiedzin chorych w domach. Z różnych przyczyn wielu kapłanów nie może zrealizować wskazań zawartych w rytuale sakramentów chorych mówiących o codziennym odwiedzaniu chorych z Komunią Świętą³⁸. Wydaje się więc rzeczą konieczną ustanowienie szafarzy w jak największej liczbie parafii, aby, wypełniając wskazania Magisterium Kościoła, mogli oni systematycznie odwiedzać chorych i zanosić im Jezusa Eucharystycznego. Tego typu rozwiązania z wielkim powodzeniem funkcjonują w wielu polskich diecezjach³⁹. Warto w tym miejscu postawić pytanie, kiedy na szerszą

³⁸ Rytuał *Sakramenty Chorych. Obrzędy i duszpasterstwo* w punkcie 52 poleca, aby duszpasterze troszczyli się o to, *aby chorzy i wierni w podeszłym wieku, chociaż nie chorują ciężko ani nie grozi im niebezpieczeństwo śmierci, mogli przyjmować Komunię Świętą często, a nawet, jeśli to możliwe, codziennie, zwłaszcza w Okresie Wielkanocnym.*

³⁹ Z informacji uzyskanych z kurii diecezjalnych w grudniu 2010 roku wynika, że przykładowo w archidiecezji warszawskiej pełni swoją posługę 250 nadzwyczajnych szafarzy Komunii Świętej, a w diecezji tarnowskiej 1476.

skalę w Diecezji Warszawsko-Praskiej zostanie wprowadzona posługa nadzwyczajnego szafarza Komunii Świętej, które to działania uzyskały w 2010 roku akceptację Biskupa Ordynariusza oraz Rady Kapłańskiej.

Warto uczyć wiernych spoglądania na sakrament małżeństwa i kapłaństwa w relacji do Kościoła i wspólnoty parafialnej. Celebrowanie sakramentu małżeństwa lub przeżywanie prymicji kapłańskich wskazują na rolę tej wspólnoty w kontekście odkrywania i rozwijania życiowego powołania. Należy podkreślać powołaniowy charakter obydwóch sakramentów. Trzeba spojrzeć na ten aspekt szczególnie w świetle danych świadczących o tym, że prawie 60% młodzieży dopuszcza wolne związki i w ciągu kilku ostatnich lat o 1/3 spadła liczba alumnów. Udział w bogatej liturgii święceń kapłańskich czy wzruszającej uroczystości zaślubin małżonków otwiera uczestników na tajemnicę powołania jako daru, który każdy człowiek ma w swym życiu odkryć. W obliczu kryzysu rodziny, szczególnie istotnym jest to, aby ukazywać sakramentalny charakter małżeństwa jako przysięgi złożonej drugiej osobie przed Bogiem. W podobnym wymiarze kapłaństwo ma pokazywać konsekwencję wyborów i radykalizm wybranej drogi życia. Poruszone tutaj aspekty sakramentu kapłaństwa i małżeństwa są szczególnie ważne w rozwoju tożsamości ludzi młodych, którzy potrzebują wyraźnych postaw i wzorów do naśladowania. Pogłębione przeżyciem duchowym i estetycznym pozostawiają w młodym człowieku istotne doświadczenie w procesie wyboru ich powołania.

Realizując w parafii funkcję liturgiczną, trzeba także zwrócić uwagę na działalność pozasakramentalną, obejmującą sakramentalia (np. błogosławieństwa osób, pokarmów, przedmiotów i osób), nabożeństwa ludu chrześcijańskiego (np. procesje eucharystyczne, gorzkie żale, drogę krzyżową, Godzinki ku czci Niepokalanego Poczęcia, nowenny do Matki Bożej Nieustającej Pomocy, różaniec) oraz Liturgię Godzin. W praktyce duszpasterskiej po II Soborze Watykańskim wobec niektórych z tych przejawów życia religijnego zauważa się pewien dystans, co widoczne jest również w Diecezji Warszawsko-Praskiej. Przykładowo, tylko połowa respondentów uczestniczy w drodze krzyżowej, a około 40% bierze udział w nabożeństwie majowym i różańcowym. Nie dopuszczając do ograniczania lub zaniżania wspomnianych nabożeństw, należy, ukazując ich istotę i odniesienie

do liturgii, zadbać o zachowanie zawartego w nich cennego dziedzictwa pobożności ludowej, gdyż w wielu przypadkach wywierały one i wywierają wielki wpływ na religijność wielu ludzi. Prowadzone pouczenia powinny także dotyczyć znaczenia sakramentaliów dla życia religijnego oraz ich, uzależnionej od stanu świadomości religijnej wiernych i współpracy z łaską Bożą, skuteczności. Należy zadbać o ich aktualizację i urozmaicenie, pamiętając, że zawarty w nich element przeżyciowy może służyć otwarciu na głębsze treści. Należy też w pracy duszpasterskiej wprowadzać nowe nabożeństwa, zawierające więcej elementów refleksyjnych, odpowiadających podnoszącemu się ogólnemu poziomowi wykształcenia wiernych (nabożeństwa słowa Bożego, pokutne, misyjne). Ich dopełnieniem mają być działania kultyczne o charakterze społeczno-rodzinnym (dzień matki, ojca, dziecka, itp.). Wśród sakramentaliów w sposób szczególny należy zwrócić uwagę na pogrzeb chrześcijański, gdyż gromadzi on często ludzi dystansujących się od Kościoła, do których również jest skierowane jego orędzie o sprawach ostatecznych człowieka. Trzeba także propagować wspólnotowe sprawowanie Liturgii Godzin, szczególnie nieszporów, również zwracać uwagę na rolę modlitwy osobistej.

Wszystkie podejmowane w ramach sprawowania funkcji kapłańskiej działania mogą być remedium na postępujące procesy laicyzacyjne i sekularyzacyjne. Dobrze, starannie i pięknie sprawowana liturgia ma być siłą integrującą wspólnotę parafialną⁴⁰. Należy także pamiętać, że liturgia spełnia nie tylko funkcje duchowe, ale stanowi odpowiedź na emocjonalne i społeczne potrzeby jednostki, która szuka wielu doznań i trwałych więzi z innymi.

3.3 Funkcja pasterska

Mówiąc o funkcji pasterskiej, współcześni teologowie pastorałści wymieniają jej trzy podfunkcje, wskazując na *służebny charakter urzędów i posług*, podkreślając konieczność propagowania i rozwijania, mającego charakter apostołski, *chrześcijańskiego stylu życia* i prowadzenia szeroko

⁴⁰ R. KAMIŃSKI, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, dz. cyt., s. 178–194.

rozumianej *działalności charytatywnej*⁴¹. Przyjrzyjmy się tym trzem podfunkcjom pod kątem wybranych zagadnień po to, aby szukać odpowiedzi na pytania związane z reakcją parafii Diecezji Warszawsko-Praskiej na zmiany zachodzące w Kościele i świecie współczesnym.

Posoborowe spojrzenie na Kościół widziany w perspektywie *communio* zawiera w sobie wezwanie do ciągłego uświadamianie służebnego charakteru sprawowanych urzędów i posług. Dotyczy to także, a może przede wszystkim, posługi proboszcza, która powinna być sprawowana w duchu, *będącej całkowitym darem z siebie dla Kościoła, miłości pasterskiej* (PDV 23). Proboszcz, spełniając w imieniu biskupa swoją posługę w parafii i będąc fundamentem jej jedności, powinien dbać o jej różnorodność pastoralną i organizacyjną, otwierając się na łaskę różnorodnych charyzmatów, których Duch Święty udziela do ożywienia każdej wspólnoty. Sprawowanie urzędu pasterskiego powinno się łączyć z wykorzystaniem zasady pomocniczości, w myśl której proboszcz nie powinien rezerwować sobie tych obowiązków i zadań, które mogą być, z uwzględnieniem hierarchicznej struktury Kościoła, delegowane zarówno współpracownikom duchownym, jak i uformowanym osobom świeckim⁴². Czy styl jego sprawowania nie jest nieraz stylem autokraty⁴³? Chociaż więcej niż połowa badanych diecezjan twierdzi, że proboszczowie chętnie radzą się parafian, to jednak w części parafii Diecezji Warszawsko-Praskiej należałoby przeprowadzić *rachunek sumienia* zaproponowany przez II Polski Synod Plenarny. Znalazło się tam pytanie dotyczące tego, czy parafie są kształtowane w oparciu o teologiczny model Kościoła rozumiany jako *wspólnotę wspólnot* skoncentrowaną wokół pasterza będącego ich animatorem,

⁴¹ R. RAK, *Duszpasterstwo w Kościele po II Soborze Watykańskim*, „Ateneum Kapłańskie” 78 (1986), nr 464, s. 104.; R. KAMIŃSKI, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 187–188.

⁴² Współpraca osób duchownych i świeckich wymaga właściwej formacji (ludzkiej, duchowej, intelektualnej i duszpasterskiej) obydwóch podmiotów i ich dojrzałej osobowości.

⁴³ Do podstawowych stylów kierowania parafią zalicza się styl kierowania autokratycznego, demokratycznego i liberalnego. Zob. J. MARIŃSKI, *Życie parafii*, Wrocław 1984, s. 76–82.

czy też przypominają bardziej *piramidę* – hierarchiczną organizację, na czele której stoi proboszcz, myślący, decydujący i pracujący za wszystkich⁴⁴.

Zmiana istniejącego w diecezji stanu rzeczy powinna podążać w kierunku zapoznawania się z realizowanymi w praktyce posoborowymi projektami odnowy parafii i próbami wcielania ich w życie⁴⁵. Może trzeba zdobyć się na przeprowadzenie w wybranych parafiach diecezji ich pilotażowej realizacji? Wszystkie one charakteryzują się wspólnymi założeniami i celami, które zmierzają do kształtowania oblicza parafii w świetle *eklezjologii komunii*. Elementem wspólnym dla tych projektów jest obecność w strukturach parafii podstawowych wspólnot kościelnych. Na rolę tych wspólnot w procesie przekazywania słowa Bożego, służby innym i praktykowania miłości zwracał uwagę bł. Jan Paweł II, podkreślając, że *są one prawdziwym wyrazem kościelnej komunii i ośrodkami ewangelizacji, działającymi w łączności ze swoimi pasterzami* (ChL 26).

Powstawanie i działanie w parafii różnych grup, ruchów, stowarzyszeń i wspólnot jest dobrą okazją do praktycznego urzeczywistniania teologicznego ideału *communio*. Ich funkcjonowanie pozwala ich członkom na objawianie istoty Kościoła, pogłębianie i rozwijanie swojej wiary, nawiązywanie między sobą bardziej osobistych kontaktów, urzeczywistnianie swojej podmiotowości oraz aktywne włączanie się w dzieło ewangelizacji.

⁴⁴ *Potrzeby i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III Tysiąclecia Chrześcijaństwa*, [w:] *II Polski Synod Plenarny 1991–1999*, Poznań-Warszawa 2001, 43, s. 22.

⁴⁵ Do głównych realizowanych w praktyce posoborowych modeli odnowy parafii należą: *Nowy obraz parafii (NOP) Ruchu dla Lepszego Świata; Ewangelizacyjne komórki parafialne; Parafia wspólnotą wspólnot*. O założeniach teoretycznych tych modeli oraz praktycznych sposobach ich realizacji piszą między innymi: B. BIELA, *Parafia miejscem urzeczywistniania się komunii Kościoła*, Katowice 2006; G. MACCHIONI, *Ewangelizacja w parafii. Metoda komórek*, Kraków 1997; M. NOWAK, *O nową wizję parafii*, Warszawa 1994; M. KUDELKA, *System parafialnych komórek ewangelizacyjnych jako nowe propozycja dla duszpasterstwa*, Katowice 2008; A. ŻADŁO, *Parafia w trzecim tysiącleciu*, Kielce 1999. Warto też odwiedzić stronę internetową *Ruchu dla Lepszego Świata* (www.mmm.org.pl/?p=main&what=1, data pobrania 3.08.2011), na której ukazane są przykłady parafii realizujących w praktyce założenia programu *Nowy obraz parafii*. Godnym polecenia jest również zapoznanie się z pozycją L. SLIPKA, *Parafia w wielki mieście*, Warszawa 2009, w której proboszcz kilkutysięcznej parafii warszawskiej dzieli się swoimi doświadczeniami i pomysłami duszpasterskim na ożywienie jej życia.

Z przeprowadzonych badań wynika, że prawie co dziesiąty diecezjanin należy do jakiejś grup i wspólnoty, ale tylko część nich jest zaangażowanych w ich uczestnictwo. Taka sama liczba osób zadeklarowała chęć przynależności do innych, niż działające w parafiach, wspólnotach religijnych i mikrostrukturach. Należy zadbać o to, aby dobrze wykorzystać wspomniany potencjał, który może przyczynić się do budowania parafii jako *communio*. Istniejące wspólnoty powinny dobrze służyć rozwijaniu żywotności parafii, będąc również ogniwem spajającym parafian między sobą i przyciągającym osoby stojące na jej obrzeżach. Członkowie wspólnot przez swoje apostołskie zaangażowanie mogą docierać z przesłaniem Ewangelii do osób zdystansowanych wobec instytucji Kościoła, pomagając im przełamywać występujące u nich różne stereotypy myślowe. Może to też wpłynąć na większe utożsamianie się diecezjan ze swoimi parafiami. Biorąc też pod uwagę sugestie respondentów, trzeba też pomyśleć o stworzeniu w parafiach bardziej zróżnicowanej niż obecna, oferty udziału w życiu innych grup i wspólnot.

Ważną rolę w przekształcaniu parafii w *autentyczną wspólnotę* odgrywają właściwie funkcjonujące parafialne rady duszpasterskie i rady ekonomiczne, których celem jest niesienie proboszczowi odpowiedniej pomocy. Do tworzenie tego typu rad zaleca Magisterium Kościoła i prawodawstwo posoborowe (DA 26; ChL 27; NMI 43; KPK kan. 536 par. 1). Benedykt XVI, przemawiając do trzeciej grupy polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą *ad limina apostolorum* w 2005 roku, podkreślił, że wspomniane rady, *choć mają jedynie charakter doradczy, a nie decyzyjny, mogą jednak skutecznie pomagać odpowiedzialnym duszpasterzom w rozeznaniu potrzeb wspólnoty i w określeniu właściwych sposobów wychodzenia im naprzeciw*⁴⁶.

Jakie są zadania Parafialnej Rady Duszpasterskiej? W *Statucie Parafialnych Rad Duszpasterskich Diecezji Warszawsko-Praskiej* czytamy, że głównym jej celem *jest świadczenie pomocy proboszczowi w organizacji życia duszpasterskiego*⁴⁷ Z przeprowadzonych w diecezji badań wynika,

⁴⁶ BENEDYKT XVI do Biskupów Polskich. Przemówienia wygłoszone z okazji wizyty *ad limina apostolorum* w 2005 roku, Poznań 2005, s. 28.

⁴⁷ Dokument podkreśla też, że postawione cele rada realizuje przez: *wspieranie inicjatyw duszpasterskich w dziedzinie życia liturgicznego, apostołstwa, dzieł pobożności i miłości;*

że zaledwie tylko 1/3 respondentów zetknęła się z działalnością Parafialnych Rad Duszpasterskich. Co jest przyczyną tego zjawiska? Można wskazywać na różne tego przyczyny, leżące zarówno po stronie osób duchownych, jak i świeckich: klerykalistyczna wizja Kościoła, negatywne doświadczenia obydwóch stron, brak wzorców funkcjonowania rad, mentalność księży przyzwyczajonych do działania bardziej indywidualistycznego niż wspólnotowego, ucieczka osób świeckich w prywatność i brak chęci do jakiegokolwiek formy społecznego angażowania. Chcąc jednak realizować teologiczną wizję parafii jako *communio* i odpowiadając na wyzwania współczesności, trzeba podjąć się trudu powołania, a następnie prowadzenia współpracy z radami, pamiętając, że już same wybory mogą przyczynić się do pogłębienia u części parafian odpowiedzialności za wspólnotę parafialną. Ich przeprowadzenie dobrze wpisze się w sugestie ogólnopolskiego programu duszpasterskiego na rok 2011/2012 *Kościół naszym domem*, traktującego proces tworzenia wielorakich rad jako przekształcanie Kościoła w autentyczną, tworzoną przez osoby duchowne i wiernych świeckich, wspólnotę, za którą wszyscy podejmują odpowiedzialność. W myśl programu duszpasterskiego, tworzone struktury komunijne mają stawać się skutecznym narzędziem ewangelizacji.

Przekształcanie parafii we *wspólnotę wspólnot* jest również związane z jej zaangażowaniem charytatywnym i otwartością na potrzeby ludzi doświadczających wielorakiej biedy. Bł. Jan Paweł II niejednokrotnie wzywał do posiadania *wyobraźni miłosierdzia*, uwrażliwiając słuchaczy *na krzyk biednych*⁴⁸. Zachodząca w Polsce transformacja ustrojowa i gospodarcza spowodowała bezrobocie, bezdomność, biedę materialną i duchową,

pomoc w przeprowadzeniu trafnej oceny stanu religijno-moralnego parafii, z uwzględnieniem zachodzących przemian społeczno-kulturowych; udział w opracowaniu rocznego parafialnego programu duszpasterskiego, w oparciu o program ogólnopolski i diecezjalny; budowanie wśród parafian zaufania do Kościoła i tworzenie dobrego klimatu dla podejmowanych inicjatyw duszpasterskich; wspieranie działalności ruchów, stowarzyszeń katolickich i grup duszpasterstwa specjalnego. Zob. Statut Parafialnych Rad Duszpasterskich Diecezji Warszawsko-Praskiej podpisany przez ABP. H. HOSERA 9.03.2011, 2. Zob. www.diecezja.waw.pl/dokument.php?id=2168 (data pobrania 28.07.2011).

⁴⁸ Zob. JAN PAWEŁ II, *Homilia w czasie mszy św. w Elku* (8.06.1999), s. 1060–1961; *Homilia na mszy św. odprawionej na Błoniach* (Kraków 18.08.2011), s. 1215, [W:] JAN PAWEŁ II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*, J. Poniewierski (red.), Kraków 2005.

wykluczenie społeczne, co jest również widoczne w Diecezji Warszawsko-Praskiej⁴⁹ Czy mieszkańcy parafii diecezji właściwie odpowiadają na ten znak czasu? Uzyskane wyniki badań świadczą o wrażliwości wielu diecezjan na los osób najbardziej potrzebujących. Z jednej strony 1/3 respondentów deklaruje zaangażowanie w akcje charytatywne, ale z drugiej strony 3/4 diecezjan w ogóle nie opiekuje się osobiście potrzebującymi. Rodzi się też pytanie, dlaczego w tylu parafiach nie działają Parafialne Zespoły Caritas, do powołania których zobowiązany jest każdy proboszcz⁵⁰? Posługa miłości Caritas nie może być jakimś dodatkiem w pracy duszpasterskiej, ale jest niezbywalnym wyrazem istoty Kościoła (DCE 25). W propagowaniu idei działalności charytatywnej warto odwoływać się do zdobywającej coraz większe uznanie w różnych grupach wiekowych idei wolontariatu. Warto w tym kontekście wyrazić zadowolenie z odbywających się szkoleń dla wolontariuszy podjętych przez Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej, a także zwrócić uwagę na konieczność większego propagowania idei hospicjum domowego, które rozwija się pod patronatem Księży Marianów⁵¹.

Przekształcaniu parafii we *wspólnotę wspólnot* służy także właściwa komunikacja na linii wierni – duchowieństwo. Częścią tej komunikacji są ogłoszenia parafialne. Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość respondentów pozytywnie ocenia ogłoszenia parafialne, ale prawie 35% uważa, że wierni niechętnie ich słuchają. Może to być nieraz

⁴⁹ Z raportu GUS poświęconego ubóstwu w Polsce w 2010 roku wynika, że pomimo wzrostu ogólnego poziomu życia notowanego w ostatniej dekadzie, w skrajnym ubóstwie (dochody poniżej minimum egzystencji) żyje ponad 2,2 mln ludzi, w tym 600 tysięcy dzieci, szczególnie z rodzin wielodzietnych. Zob. GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY. Departament Badań Społecznych i Warunków Życia. *Ubóstwo w Polsce w 2010 r. (na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych)*, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_wz_ubostwo_w_polsce_2010.pdf (data pobrania 5.08.2011).

⁵⁰ Zob. Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski *O pracy charytatywnej w parafiach* (19.09.1986), 4; Komisja Charytatywna Episkopatu Polski, *Wskazania duszpasterskie dla Parafialnych Zespołów Caritas* (18.05.2000), 5. Nawiązując do tych dokumentów, abp H. Hoser nadał 24.09.2010 statut Parafialnego Zespołu Caritas dla jak najlepszego realizowania zadań posługi charytatywnej we wszystkich parafiach na terenie Diecezji Warszawsko-Praskiej (zob. <http://www.warszawa-praga.caritas.pl>, data pobrania 20.07.2011).

⁵¹ Zob. Ośrodek Hospicjum Domowe Zgromadzenia Księży Marianów, <http://www.hospicjum-domowe.waw.pl> (data pobrania 6.08.2011).

spowodowane ich niewłaściwą konstrukcją, *przegadaniem*, zamieszczeniem nieistotnych informacji. Warto w tym kontekście zastanowić się nad doskonaleniem tej formy komunikacji, przykładowo ograniczając się do zasygnalizowania najistotniejszych rzeczy, a ich rozbudowanie powinno znaleźć się na stronie internetowej czy w biuletynach parafialnych.

Do rozwoju wzajemnej komunikacji mogą się przyczyniać międzyosobowe, budowane na szacunku i zaufaniu, kontakty międzyludzkie. Pomocą w nawiązywaniu takiej komunikacji jest rozmowa duszpasterska, w czasie której następuje wymiana myśli, poglądów, ocen i przekonań pomiędzy duszpasterzem a drugą osobą, ukierunkowana w bliższej lub dalszej perspektywie na wartości duchowe i religijne. Jej celem nie jest w pierwszym rzędzie rozwiązanie problemu, lecz budowanie *relacji*, która pomoże rozmówcy w zaakceptowaniu samego siebie, nada jego życiu odpowiedni kierunek i doda odwagi do podejmowania pozytywnych działań. W perspektywie chodzi o odkrycie prawdziwego sensu życia, którym jest Chrystus⁵². Na potrzebę osobowego spotkania w duszpasterstwie zwrócił uwagę papież Paweł VI, przywołując rozmowy Chrystusa z Nikodemem, Zachaeuszem i Samarytanką⁵³. Warto dbać o pogłębianie i rozwój właściwej komunikacji międzyosobowej, zarówno w kancelarii, jak i przy tradycyjnej wizycie duszpasterskiej zwanej *kolędą*, próbując nawiązywać dialogiczny kontakt z drugim człowiekiem.

Ważną rolę w budowaniu wzajemnych relacji, a zarazem właściwego obrazu Kościoła, są spotkania duszpasterza z wiernymi w kancelarii. Przychodzi do niej wiele osób, również tych, które często nie odznaczają się pogłębioną religijnością i nie są zaangażowane w życie parafii. Kontakt duszpasterza, a także innych pracowników kancelarii, z każdym człowiekiem powinien odznaczać się wielką delikatnością, empatycznym podejściem, taktem i kulturą. Nie można nigdy być apodyktycznym czy wulgarnym⁵⁴. Szczególną uwagę należy zwrócić na sytuacje, w których trzeba

⁵² R. HAJDUK, *Apologetyka pastoralna. Duszpasterska odpowiedź Kościoła na wyzwania czasów współczesnych*, dz. cyt., s. 222–227.

⁵³ PAWEŁ VI, Adhortacja apostolska *Evangelii nuntiandi*, 46.

⁵⁴ A. KACZOR, *Kancelaria parafialna*, [w:] R. KAMIŃSKI (red.), *Teologia pastoralna szczegółowa*, dz. cyt., s. 92–93.

czegoś odmówić (np. pogrzebu katolickiego, zaświadczenia o możliwości bycia chrzestnym), czyniąc to w sposób taktowny i rzeczowy, odwołując się do rozumowych argumentów i mając zawsze na względzie dobro duchowe rozmówcy. Taktownego sposobu działania wymaga też załatwianie spraw materialnych. Należy pamiętać, że właściwe podejście do rozmówców, szczególnie tych stojących na obrzeżach Kościoła i obojętnych religijnie, może w przyszłości zaowocować ich powrotem do niego.

Budowaniu parafii jako wspólnoty⁵⁵ oraz bliskich kontaktów z parafianami i poznawaniu ich problemów, a także oddziaływaniu ewangelizacyjnemu służą odwiedziny duszpasterskie (DB 30; KPK kan. 529 par. 1). Co prawda, ten aspekt życia parafialnego nie został ujęty w badaniu religijności diecezji, ale pojawił się jako istotna uwaga podczas roboczego spotkania podmiotów przygotowujących badanie⁵⁶. W czasie dyskusji pojawiło się stwierdzenie, że w niektórych parafiach wielkomiejskich kolędę przyjmuje tylko 40% wiernych, a są nawet takie bloki, w których nikt nie przyjmuje księdza. W tym kontekście należy odwołać się do badań ISKK sprzed 5 lat, według których 3/4 mieszkańców Warszawy zawsze przyjmuje księdza po kolędzie⁵⁷

Dzięki odwiedzinom kolędowym, kapłani mogą wysłuchać opinii parafian dotyczących sposobów realizacji duszpasterstwa oraz zachęcić ich do czynnego włączenia się w życie parafii. Stanowią one też jeden ze sposobów dotarcia do osób zaniedbanych religijnie, rozbitych małżeństw i rodzin żyjących bez sakramentów. Wizytę duszpasterską należy zawsze widzieć

⁵⁵ Z przeprowadzonego w 2008 roku ogólnopolskiego sondażu wśród katolików wierzących i praktykujących na temat kolędy wynika, że według 76,3% respondentów wizyta duszpasterska przyczynia się do budowania poczucia wspólnoty parafialnej. Zob. www.iskk.pl/images/stories/Instytut/dane/Koleda_raport.pdf (data pobrania 2.08.2011).

⁵⁶ Takie spotkanie przedstawicieli OSS OPINIA ISKK i Kurii Warszawsko-Praskiej, którego celem było omówienie projektu badania postaw społeczno-religijnych w diecezji, odbyło się 10.03.2010 roku.

⁵⁷ Badania prowadzone w 2006 roku w archidiecezji warszawskiej, obejmujące również Warszawę prawobrzeżną, wykazały, że 75% respondentów przyjmuje *zawsze* księdza po kolędzie, a 16% *niekiedy*. Socjologowie badali nie tylko stopień popularności praktyki religijnej jaką jest kolęda, ale także analizowali więź respondentów z parafią przez analizę odpowiedzi na pytania o znaczenie przypisywane odwiedzinom duszpasterskim w domach parafian.

w kontekście budowania parafii jako wspólnoty⁵⁸. Warto w tym miejscu postawić pytanie dotyczące odnowy sposobu jej przeprowadzania. Z pewnością niejedynemu kapłan przeżywał trudne chwile, gdy spotykał się z zarzutami dotyczącymi sposobu jej realizowania. Trudno mówić o nawiązaniu głębokich relacji z odwiedzanymi rodzinami i podejmowaniu działań ewangelizacyjnych w sytuacji, gdy duszpasterz ma do odwiedzenia w ciągu jednego popołudnia i wieczoru 40–50 rodzin. Jak rozwiązać ten problem? Przykładowo, większe parafie można podzielić na sektory, przydzielając poszczególnym duszpasterzom duchową opiekę nad jego mieszkańcami. On już sam będzie umawiał się z poszczególnymi rodzinami w sprawie odwiedzin, wykorzystując do tego nie tylko okres Bożego Narodzenia. Czy w trosce o właściwe przeprowadzenie wizyty duszpasterskiej nie jest celowe przeprowadzanie jej w innym niż tylko czas Bożego Narodzenia okresie, co zresztą jest już praktykowane w niektórych parafiach? Po wizycie duszpasterskiej dobrą praktyką może być zapraszanie raz na jakiś czas kolejnych grup parafian mieszkających w poszczególnych blokach i domach na mszę św. w ich intencji, zakończoną wspólną agapą w domu katolickim.

Ważną rolę w duszpasterstwie parafialnym powinny odegrać media, szczególnie gazetki i strony internetowe. Dzięki nim można kształtować i pogłębiać świadomość religijną, informować o wydarzeniach w parafii, pomagać w nawiązywaniu relacji między duchownymi i osobami świeckimi, a także wzajemnie między wiernymi. Nie wystarczy jednak tylko założenie gazetki parafialnej czy strony internetowej, potrzeba ich profesjonalnego prowadzenia i rozwoju. Wiele parafii posiada takie gazetki czy strony internetowe, ale nieraz nie są one atrakcyjne pod względem rzeczowym i formalnym. Prowadzenie takich form działania wymaga dobrego przygotowania, kompetencji oraz czasu. Jest to dobra przestrzeń działania dla wiernych świeckich, którzy pod merytoryczną, dotyczącą poprawności teologicznej, opieką duszpasterza, mogą poświęcić się temu działaniu. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu wyraźnie wskazują, że *Kościół potrzebuje obecnie zrozumienia Internetu. Jest to konieczne, aby prowadzić skuteczny dialog z ludźmi – zwłaszcza młodymi*

⁵⁸ Z. NARECKI, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, dz. cyt., s. 560–563.

– którzy przesiąknięci są doświadczeniem tej nowej technologii, a także, by móc ją dobrze wykorzystać⁵⁹ Koniecznym jest bardziej odpowiednie przygotowanie techniczne, ale także znajomość mediów i zasad komunikacji, tak aby należycie korzystać z narzędzi, które daje współczesna technologia. Może warto pomyśleć o tym, by wykorzystać potencjał intelektualny pracowników i studentów Instytutu Edukacji Medialnej Wydziału Teologicznego UKSW do specjalistycznego przygotowywania osób pragnących prowadzić apostołstwo przez media.

Jak konkretnie wykorzystywać media w pracy duszpasterskiej? Przykładowo, na stronie internetowej powinno umożliwić się wiernym zamawianie intencji mszalnych, regularnie zamieszczać *Listy Proboszcza do parafian* lub jego blog, w których dzieliłby się on przemyśleniami dotyczącymi spraw i problemów Kościoła lokalnego, prowadzić pośrednictwo w wymianie wzajemnych usług (stolarskie, malarskie, opieka nad dziećmi i osobami starszymi). Warto też pomyśleć o czacie z księdzem. Internet stwarza też wielką możliwość docierania do osób niewierzących i poszukujących oraz budowaniu wzajemnych relacji. Dzięki niemu parafianie będą mieli możliwość dzielenia się z duszpasterzami swoimi przemyśleniami, sugestiami oraz stawiania pytań, do czego z różnych względów, nie dochodzi w zwykłych, fizycznych kontaktach. Obecnie Internet daje możliwość tworzenia społeczności (np. przez portale społecznościowe), w których użytkownicy dzielą się spostrzeżeniami, wiedzą, informacjami, ciekawymi inicjatywami czy też duchowym wsparciem. Taką przestrzeń tworzy także przekaz radiowy, gdzie na falach eteru modlitwa indywidualna staje się przeżyciem wspólnotowym. Warto zauważyć, że tego typu audycje mają miejsce zarówno w ogólnopolskim Radiu Maryja, jak i w lokalnej inicjatywie Radia Warszawa. Wykorzystując wspomniane media, szczególnie Internet, należy jednak zawsze mieć świadomość, że pełnią one rolę pomocniczą w duszpasterstwie – nic nie zastąpi osobowego kontaktu człowieka z człowiekiem. Mając na uwadze wyniki przeprowadzonych w diecezji badań, należy także zadbać o ich urozmaicenie. Część osób nie jest

⁵⁹ Papieska Rada ds. Środków Społecznego Przekazu, *Kościół a Internet* (22.02.2002), 5. W tym samym roku rada wydała dokument *Etyka w Internecie*. Obydwa dokumenty nawiązują do posoborowej instrukcji *Communio et progressio* z 1971 roku.

zainteresowana kontaktem z parafią przez Internet i może do nich należy kierować ofertę gazetek parafialnych.

Ważną rolę w umacnianiu i rozwoju religijności, a także tworzeniu charakteru wspólnotowego parafii, odgrywają piesze i autokarowe pielgrzymki do różnych miejsc kultu. Stanowią one odzwierciedlenie ludzkiego życia, które jest nieustannym wędrowaniem z ziemi, gdzie nie mamy trwałego mieszkania, do wiecznego celu – nieba. Pielgrzymki stwarzają dobrą okazję do wspólnej modlitwy, przekazu treści religijnych, jak też budowania międzyosobowych relacji. Dając dużo okazji do bezpośrednich, międzyosobowych i nieformalnych kontaktów, umożliwiają wzajemne poznawania się i pogłębianie więzi. Należy zadbać o to, aby były one zawsze dobrze przygotowane, szczególnie pod względem uświęcająco-ewangelizacyjnym, jak i pod kątem ich kierowników oraz animatorów⁶⁰. Biorąc pod uwagę fakt, że tylko co dziesiąty diecezjanin pielgrzymował w 2010 roku do jakiegoś sanktuarium, trzeba zwrócić uwagę na konieczność propagowania tej formy religijności.

Parafie, oprócz realizacji swoich funkcji podstawowych (przepowiadania, liturgicznej i pasterskiej), mają również spełniać funkcje uzupełniające⁶¹. Na niektóre uzupełniające funkcje parafii zwrócił uwagę II Polski Synod Plenarny, mówiąc o jej roli w kształtowaniu umiejętności społecznych i postaw obywatelskich przez naukę współpracy w grupach oraz wspólnotach, bibliotekach, videotekach, kawiarniach, klubach sportowych, centrach młodzieżowych i klubach „trzeciego wieku”⁶². Wydaje się, że jeszcze w niedostatecznym stopniu wspomniane zalecenie Synodu jest realizowane

⁶⁰ Z. NARECKI, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, s. 545-550.

⁶¹ Do tradycyjnych funkcji uzupełniających parafii zalicza się funkcje integracyjną, kontroli, administrowania dobrami administracyjnymi, misyjną, szerzenia oświaty i kształcenia. Wśród nowych funkcji uzupełniających ważne miejsce zajmuje ewangelizacyjna działalność małych grup, podejmowanie działań reewangelizacyjnych skierowanych wobec osób obojętnych religijnie i nieochrzczonych oraz społeczno-humanizacyjnych. Trzeba zadbać zarówno o odnowę funkcji tradycyjnych, jak też o rozwijanie nowych, adekwatnie do danej sytuacji i charakteru parafii. Zob. R. KAMIŃSKI, *Funkcje tradycyjne i nowe parafii terytorialnej*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 33:1985 z. 6, s. 59-67.

⁶² II Polski Synod Plenarny, *Potrzeby i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III Tysiąclecia Chrześcijaństwa*, dz. cyt, 48, s. 23.

w praktyce, o czym między innymi świadczą badania przeprowadzone przez autorów opracowania w 2009 roku⁶³. Ta przestrzeń pracy w parafiach Diecezji Warszawsko-Praskiej pozostaje jeszcze do zagospodarowania.

Komplementarna realizacja wszystkich funkcji parafii jest zawsze ważna, ale ma to szczególne znaczenie w obliczu *churchingu* – jednego z wyzwań współczesności, przed którymi stają duszpasterze w miastach. *Churching* (z ang. dosłownie „chodzenie po kościołach”, neologizm zapożyczony od słowa „clubbing”) to chodzenia w każdą niedzielę do innego kościoła, w poszukiwaniu najlepszej dla siebie *propozycji duchowej*. Choć w prowadzonych w Diecezji Warszawsko-Praskiej badaniach nie zajmowano się wprost tym zjawiskiem, to, odwołując się do badań przeprowadzonych przez socjologów UKSW w 2010 roku, można stwierdzić, że w Warszawie *churching* występuje na szeroką skalę⁶⁴. Można wyróżnić różne jego przyczyny: pięknie sprawowana i o dogodnych godzinach, połączona z głosem dobrze przygotowanej homilii, liturgia; świątynie z obszernymi parkingami; wygodne podjazdy dla wózków; ogrzewane kościoły; przyzwyczajenie wiernych. Zamiast narzekać na *niepokornych parafian* i *złe czasy*, należy podjąć refleksję nad przyczyną *churchingu* i podjąć takie działania,

⁶³ Autorzy opracowania przeprowadzili w 2009 roku w 90 dobranych losowo parafiach czterech diecezji (szczecińsko-kamieńska, tarnowska, warszawska i warszawsko-praska) badania na temat świadomości katolików w Polsce dotyczącej niedzieli i sposobów jej przeżywania w wymiarze wertykalnym i horyzontalnym. Aż 65,5% respondentów twierdzi, że w niedzielę nie ma możliwości spędzania czasu wolnego w swoich parafiach, gdyż one niczego takiego nie ofiarowują. Najbardziej respondenci oczekują możliwości spędzenia w niedzielę wolnego czasu w kawiarence parafialnej (40,5%), oglądania wystaw, spotkań z artystami, pisarzami i ciekawymi ludźmi (39,3%), przedstawień teatralnych (32,9%), spotkań w klubach parafialnych (32,1%) i klubach „trzeciego wieku” (23,5%), możliwości wypożyczenia książek i filmów (22,8%), korzystania z czytelnicy prasy (18,7%), działań w drużynie harcerskiej (8,8%).

⁶⁴ Z badań przeprowadzonych przez zespół socjologów UKSW w 2010 roku wynika, że aż 87,4% mieszkańców Warszawy zgadza się z opinią, że *każdy ma prawo wyboru kościoła, w którym się dobrze czuje*. W tej grupie respondentów przeważają osoby wierzące, między 18 a 34 rokiem życia, z wyższym wykształceniem, kobiety. Z kolei za stwierdzeniem *powinno się chodzić tylko do własnego kościoła parafialnego* opowiedziało się jedynie 5,6% respondentów, wśród których większość stanowią głównie osoby głęboko wierzące, robotnicy, w wieku 65 lat i więcej, mający wykształcenie podstawowe. Zob. M. FLOREK-MOSTOWSKA, *Od kościoła do kościoła*, „IDZIEMY” 2011, nr 53, s. 14.

które mogą jemu zapobiec. Wydaje się, że kiedy w parafii wierni będą mieli kontakt z dobrze i pięknie sprawowaną liturgią, spotkają różne możliwości pogłębienia wiary, zaspokoją różne, w tym pozareligijne, potrzeby, spotkają się z szacunkiem ze strony księży, będą mogli współdecydować o jej sprawach, to poczują się z nią związani i nie będą z niej *emigrować*.

Współczesne parafie muszą stawać się wspólnotami adekwatnymi do wyzwań aktualnych czasów. Aby podołać temu zadaniu, potrzeba coraz większego zaangażowania właściwie uformowanego laikatu, ożywiania i doskonalenia istniejących w parafiach mikrostruktur, szczególnie Parafialnych Rad Duszpasterskich i różnych grup oraz wspólnot, a także kreowania form odpowiadających potrzebom współczesnego człowieka. Wobec zachodzących przemian parafie powinny wykazywać się dużą plastycznością struktur i funkcji, szybko reagując na zachodzące przemiany, jednocześnie zachowując i pielęgnując tradycje i wartości, które utrwalają tożsamość Kościoła. Wydaje się, że w dużej mierze od odnowy parafii w duchu wspólnotowym oraz misyjnym zależy to, czy Kościół w Polsce właściwie odpowie na wyzwania pluralizmu i demokracji. Nie do utrzymania jest parzenie na parafie przez niektórych księży w perspektywie tylko jednostki administracyjnej mającej organizować *akcje duszpasterskie*, powielającej struktury i metody sprawdzone w przeszłości, ale nieadekwatne do wyzwań współczesności. Trzeba pamiętać, że oddziaływanie Kościoła na środowisko społeczne jedynie przez działania oparte tylko na strukturach instytucjonalnych nie da zadawalających rezultatów, gdy nie będzie temu towarzyszyć tworzenie środowisk chrześcijańskich *promieniujących miłością i radością* na otoczenie. Parafia stająca się w praktyce *wspólnotą wspólnot*, będzie przestrzenią oddziałującą skutecznie na zewnętrzne środowisko, integrując ludzi z Bogiem i między sobą⁶⁵.

⁶⁵ M. DUDA, *Parafia a świat wartości*, Częstochowa 2004, s. 202–209; R. KAMIŃSKI, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, s. 252; Z. NARECKI, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, s. 82–83.

4. Dekanat i rejon miejscem realizacji duszpasterstwa

Z racji uwarunkowań politycznych w PRL-u, dotychczasowa działalność duszpasterska Kościoła w Polsce koncentrowała się głównie w parafii, która jednak nie wyczerpuje wszystkich możliwości urzeczywistniania się jego istoty. W sytuacji rozwijającego się pluralizmu społeczno-politycznego i kulturowego, trzeba także podjąć się budowy pluralizmu duszpasterskiego, obejmującego zarówno wielorakie formy i metody działania, jak i struktury organizacyjne.

Ważną rolę w realizacji duszpasterstwa ponadparafialnego odgrywa, będący strukturą pośrednią między parafią a diecezją, dekanat. Nie można patrzeć na działalność dekanatu jedynie w perspektywie zrzeszeń parafii o charakterze administracyjnym i władzy dziekana, co niestety jest jeszcze widoczne u części duchownych. Mówiąc o roli dziekanów, odnowione w duchu II Soboru Watykańskiego prawodawstwo kościelne podkreśla, że ich głównym zadaniem jest popieranie i koordynowanie w ramach dekanatu wspólnej działalności pasterskiej (KPK kan. 555 par. 1). Myśl o znaczeniu duszpasterskim dekanatu zawiera również przywoływane już *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupa*, zauważając, że urząd dziekana posiada *duże znaczenie duszpasterskie* (AS 219). Warto w tym świetle przyjrzeć się praktycznemu funkcjonowaniu instytucji dekanatu i postawić sobie pytanie o to, czy czasem jego wymiar administracyjny nie przeważa nad wymiarem duszpasterskim. Każde spotkanie dekanalne powinno być nie tylko okazją do odnowy duchowej, przedstawieniem głównych wątków poruszanych podczas spotkania biskupa z dziekanami, braterskiego spotkania kapłanów, ale swoistą *burzą mózgów* wypracowującą strategię pracy duszpasterskiej.

W wielu krajach ważną rolę pastoralną odgrywają również *rejony pastoralne* (regiony pastoralne; wikariaty rejonowe) będące strukturami łącznikowym między dekanatami i diecezją, których tworzenie jest polecane w nauczaniu Magisterium (AS 218–220). *Rejon pastoralny* jest zespołem sąsiadujących ze sobą dekanatów w obrębie Kościoła partykularnego, pozostający pod kierownictwem dziekana rejonowego, mający na celu rozwijanie wspólnej działalności duszpasterskiej. Podstawą jego wyodrębnienia jest społeczna jednorodność terytorium, którą wyznaczają

cechy symboliczno-kulturowe (wspólne korzenie, zwyczaje, centra życia społecznego); przedmiotowo-ekonomiczne (szkoła, zatrudnienie, handel, czas wolny); instytucjonalno-społeczne (zamieszkanie i różnorodne relacje), religijne (pobożność ludowa, miejsca kultu). Duszpasterstwo rejonu, nie będące automatycznym antidotum na pojawiające się problemy duszpasterskie, wiąże się ze zmianą mentalności działania z indywidualistycznego i zaściankowego, na działanie bardziej uniwersalne, realizujące zasadę subsydiarności, wzmacniające współodpowiedzialność wszystkich podmiotów Kościoła, będące realizacją teologicznej przesłanki *communio*⁶⁶. Rejony duszpasterskie są strukturą nową i słabo rozpowszechnioną w Polsce, ale w przyszłości może okazać się przydatną nie tylko do rozwoju duszpasterstwa w danym rejonie, lecz także służyć rozwojowi współpracy z władzami lokalnymi w celu promocji i wspierania inicjatyw realizowanych z myślą o wspólnym dobru społeczności lokalnej.

Wykorzystanie i ożywienie istniejących struktur organizacyjnych lub tworzenie nowych ma służyć lepszej koordynacji i skuteczniejszej działalności duszpasterskiej, adekwatnie odpowiadającej na wielorakie potrzeby ludzi. Wiąże się to z przemianą, uwarunkowanego nieraz zazdrością i niezdrową rywalizacją, myślenia, które ogranicza się do spojrzenia indywidualistycznego, związanego z działaniem w granicach *parafialnych opłotków*, do patrzenia w kategoriach *communio*. Duszpasterstwo ponadparafialne pozwala na rozwój tych metod i form duszpasterstwa, szczególnie nadzwyczajnego, które przekraczają poziom parafii⁶⁷

⁶⁶ K. PÓLTORAK, *Odnowa ewangelizacji w diecezji*, [w:] *Ewangelizacja odpowiedzią Kościoła w Polsce na wyzwania współczesności*, W. PRZYGODA, E. ROBEK (red.), Sandomierz 2011, s. 296–303.

⁶⁷ Uzpełnieniem duszpasterstwa zwyczajnego realizowanego na poziomie parafii jest *duszpasterstwo nadzwyczajne*, do tworzenia którego znajdujemy inspirację w Dekrecie o posłudze i życiu biskupów II Soboru Watykańskiego: *specjalną troską należy otoczyć tych wiernych, którzy ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać ze wspólnej i zwykłej opieki duszpasterskiej proboszczów lub w ogóle są jej pozbawieni* (DB 18). Jest ono odpowiedzią na specyficzne uwarunkowania i potrzeby konkretnych grup wiekowych, zawodowych, społecznych, celowych, itp. Każda z tych grup ma odrębną mentalność, zwyczaje, kondycję religijną i moralną, co powinno być uwzględnione w pracy duszpasterskiej. Trzeba pamiętać o tym, że duszpasterstwo nadzwyczajne, które w obliczu zachodzących przemian i segmentaryzacji społeczeństwa

W świetle omówionych wyników badań i płynących z nich wniosków dotyczących konieczności formacji moralnej młodzieży, świadczenia pomocy w odkrywaniu życiowego powołania, niesienia wielorakiej posługi charytatywnej, stwarzania możliwości dobrego przeżywania sakramentu pokuty, trzeba zastanowić się nad tym, które z powyższych działań powinny być rozwijane nie tylko na poziomie parafii, ale również ponadparafialnym. Na poziomie rejonu/dekanatu trzeba zatroszczyć się o dobrze funkcjonujące duszpasterstwo młodzieżowe i akademickie oraz o współpracę i strukturalną działalność ruchów i wspólnot. Trzeba także koordynować i rozwijać działalność służby liturgicznej, organizując chociażby na poziomie ponadparafialnym kursy lektorskie, co już ma miejsce w niektórych dekanatach diecezji. Trzeba też zatroszczyć się o zorganizowanie w centralnie usytuowanym kościele całotygodniowej adoracji Najświętszego Sakramentu, połączonej z pełnionym przez wszystkich kapłanów z dekanatu dyżurem w konfesjonale. Palącą potrzebą wydaje się tworzenie Rejonowych lub Dekanalnych Poradni Rodzinnych, co zresztą postuluje przywoływane już *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*, podkreślając, że powinien być w nich dostępny *psycholog, pedagog, prawnik, lekarz (konsultant), nauczyciel Naturalnego Planowania Rodziny* (43). Tego typu działanie jest szczególnie ważne w obliczu przeżywanych przez wiele małżeństw i rodzin kryzysów oraz ciągle rosnącej liczby osób cierpiących na różnorodne choroby i zaburzenia psychiczne. Nie można również zaniedbać tworzenia grup samopomocowych dla anonimowych alkoholików i ich rodzin oraz rozwijania już istniejących. Poziom ponadparafialny jest też dobrą przestrzenią do organizowania specjalnych rekolekcji dla poszczególnych

jest konieczne i potrzebne, nie może mieć priorytetu przed duszpasterstwem zwykłym, które jest podstawowe wobec wszystkich innych. Duszpasterstwo nadzwyczajne jest realizowane na poziomie ponadparafialnym.

Duszpasterstwo nadzwyczajne dzieli się na duszpasterstwo specjalne i specjalistyczne. Duszpasterstwo specjalne obejmuje duszpasterstwo kategoriałne, sytuacyjne i organizowane, natomiast duszpasterstwo specjalistyczne obejmujące ludzi, którzy znaleźli się na marginesie życia, w sytuacji bez wyjścia, skłóconych z Bogiem, społeczeństwem i samym sobą (alkolicy, narkomani, kontestatorzy, przestępcy, zaburzeni psychicznie, bezdomni). Zob. R. KAMIŃSKI, B. DROŹDZ (red.), *Duszpasterstwo specjalne*, Lublin 1998, s. 14–17.

kategorii społeczno-zawodowych⁶⁸, co ma szczególne znaczenie w świetle uzyskanych badań mówiących o tym, że z tego typu form duszpasterskich korzysta regularnie tylko 7,6% diecezjan.

Mówiąc o duszpasterstwie realizowanym na poziomie ponadparafialnym, szczególną uwagę należy zwrócić uwagę na sposób prowadzenia duszpasterstwa w Warszawie, w której spotykamy osoby reprezentujące różne postawy religijne. Są wśród nich ludzie kwestionujący lub odrzucający zarówno niektóre prawdy wiary, jak też normy moralne. Oprócz postaw selektywnych, upowszechnia się również indyferentyzm religijny. Z drugiej strony pojawiają się katolicy przeżywający swoją religijność w sposób pogłębiony i dojrzały, jak też dorosłe osoby zaniedbane religijne, które z różnych powodów nie przyjęły sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, a pragną to uczynić. Wszystkie te kategorie osób wymagają właściwego, adekwatnego do ich stanu podejścia duszpasterskiego. Trzeba szukać takich sposobów działań duszpasterskich, które spowodują dotarcie do jak największej liczby osób w sytuacji ich krytycyzmu wobec hierarchii Kościelnej i konkurencji na rynku światopoglądowym. W tej perspektywie powinno się dobrze przygotować do, zapowiedzianej na Wielki Post 2012 roku przez przewodniczącego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji abp Rino Fisichella, inicjatywy ewangelizacyjnej w 12 wielkich miastach Europy, która również obejmie Warszawę⁶⁹. Trzeba także próbować docierać do konkretnych osób, wędrując od drzwi do drzwi. W urzeczywistnianiu tego typu duszpasterstwa ofensywnego dużą rolę mają osoby świeckie zaangażowane w życie grup i ruchów religijnych (np. Akcja Katolicka, Ruch Światło-Życie, Odnowa w Duchu Świętym). Zachęcanie ich członków do tego typu działań pomoże w uniknięciu hermetycznego zamykania się jedynie w świecie ekskluzywnej religijności i będzie konkretnym wyrazem eklezjalności zrzeczeń. Pisał o tym bł. Jan Paweł II, podkreślając potrzebę zaangażowania misyjnego w dzieło

⁶⁸ Z. NARECKI, *Duszpasterstwo zwyczajne w parafii a urzeczywistnianie Kościoła*, s. 558–559.

⁶⁹ S. KARCEWSKI, *Wielkie miasta potrzebują ewangelizacji*, „Nasz Dziennik” 19.07.2011, nr 166, www.naszdziennik.pl/index.php?dat=20110719&typ=wi&id=wi01.txt (data pobrania 2.08.2011).

nowej ewangelizacji grup i ruchów oraz ich pomocy w drodze nawrócenia lub powrotu do wspólnoty Kościoła tym, którzy od niej odeszli (ChL 30).

Wyzwania czasów współczesnych wymagają zwrócenia uwagi na uaktywnienie i przebudowę duszpasterstwa ponadparafialnego. Pytając o adekwatność różnych sposobów działania istniejących struktur wobec oczekiwań i potrzeb osób zaangażowanych religijnie oraz obojętnych na rzeczywistość nadprzyrodzoną, trzeba podjąć dyskusję na temat roli i znaczenia funkcji dekanatu w perspektywie nowej ewangelizacji. Może warto też zastanowić się nad powołaniem w diecezji rejonów duszpasterskich. Trzeba też na nowo przemyśleć sposób prowadzenia duszpasterstwa w Warszawie, nawiązując współpracę z Archidiecezją Warszawską. Wszystkie działania wymagać będą przełamywania istniejących stereotypów, kreatywności, przecierania nowych szlaków, co wiązać się będzie z wysiłkiem i twórczymi poszukiwaniami.

5. Diecezja a duszpasterstwo

Nauczanie II Soboru Watykańskiego ujmuje diecezję w ścisłym związku z Kościołem powszechnym, który na jej obszarze nabiera swoistej, uwarunkowanej historycznie, społecznie i kulturowo, specyfiki. Stanowi ona najwyższe urzeczywistnienie i najbardziej intensywną obecność Kościoła – w niej dokonuje się jego najpełniejsze urzeczywistnienie (DB 11; ChL 25). Na diecezję należy również patrzeć w kontekście podstawowej struktury organizacji kościelnej powołanej dla lepszego zarządzania i koordynowania duszpasterstwa widzianego w perspektywie dzieła ewangelizacji.

W obliczu szybko zmieniającego się kontekstu społeczno-kulturowego życia religijnego, należy nieustannie podejmować refleksję nad adekwatnością podejmowanych metod i form pracy duszpasterskiej do wyzwań współczesności. Zachowując z nich to, co zawsze jest aktualne i niezmiennie, należy dołączać do nich takie, które właściwie odpowiedzą na potrzeby ludzi współczesnych. Wydaje się, że pewne kierunki działań podjęte na poziomie Diecezji Warszawsko-Praskiej już odpowiadają na ukazane wcześniej potrzeby. Należy do nich między innymi reorganizacja struktur duszpasterstwa rodzin i szkolenia doradców życia rodzinnego, powołanie diecezjalnego

duszpasterza młodzieży, rozwój Radia Warszawa i tygodnika „IDZIEMY”, przywrócenie egzaminu proboszczowskiego, stała formacja kapelanów szpitalnych, zaangażowanie diecezji we wspieranie działalności misyjnej Kościoła, duszpasterstwo powołaniowe, obejmujące między innymi przeprowadzanie w parafiach niedziel seminaryjnych, organizowanie w seminarium rekolekcji dla młodzieży męskiej oraz działalność Towarzystwa Przyjaciół Seminarium. Ważnym jest, co już było podkreślane, aby wszystkie prowadzone działania były dobrze ze sobą powiązane i koordynowane.

Pytając o metody i formy pracy duszpasterskiej, jakie powinny być podejmowane w odpowiedzi na postawioną diagnozę religijności, wydaje się konieczną troską nie tylko o rozwój tych dotychczasowych, ale również podjęcie nowych, realiowanych w innych diecezjach. Patrząc na ich owocność, warto niektóre z nich przeszczepić na grunt Diecezji Warszawsko-Praskiej. Autorzy pragną zaproponować kilka nowych dla diecezji działań, zachęcając czytelników do dalszych kreatywnych poszukiwań.

Szukając odpowiedzi na pytanie dotyczące nowych sposobów pracy duszpasterskiej, należy zasygnalizować konieczność utworzenia diecezjalnego ośrodka katechumenalnego, przygotowującego osoby dorosłe do przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej. Zgłaszają się one często do księży w swoich parafiach, ale z wielu względów prowadzone tam przygotowanie nie obejmuje różnych aspektów wprowadzenia w życie chrześcijańskie. Przecież nie chodzi tylko o intelektualne zapoznanie się z prawdami wiary, ale również o indywidualne rozmowy z duszpasterzem i kontakt ze środowiskiem, w którym nastąpi socjalizacja religijna i doświadczenie *wspólnoty żywego Kościoła*. W tego typu ośrodku można łatwiej stworzyć takie środowisko, przykładowo delegując do jego pracy konkretnego duszpasterza i angażując studentów z duszpasterstwa akademickiego. Trzeba podkreślić, że przygotowanie katechumena ma w perspektywie ukierunkowywać go na włączenie w życie rodzinnej parafii, w czym również mogą pomagać członkowie ruchów i wspólnot⁷⁰.

⁷⁰ Przy parafii Matki Bożej Bolesnej w Poznaniu działa Archidiecezjalny Ośrodek Katechumenalny, który przygotowuje dorosłe osoby nieochrzczone do przyjęcia sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Harmonogram spotkań formacyjnych katechumenatu dorosłych obejmuje następujące części: prekatechumenat – wrzesień/październik (4 katechezy); katechumenat ścisły – obrzęd przyjęcia do katechumenatu i obrzęd

Inną nową formą pracy duszpasterskiej, służącą budzeniu i rozwojowi żywej wiary, jest działalność Szkół Nowej Ewangelizacji (SNE), których głównym celem jest tworzenie ośrodków ewangelizacyjnych na poziomie kraju, diecezji, parafii i wspólnot oraz formacja ewangelizatorów wywodzących się spośród osób świeckich, tak aby w sposób prosty, praktyczny i doświadczalny mogli oni właściwie głosić Ewangelię współczesnym ludziom. Realizując specjalny plan pastoralny *Redemptoris Missio*, SNE prowadzą szereg kursów ewangelizacyjnych pogłębiających wiarę i przygotowujących ich uczestników do podjęcia wielorakich zadań ewangelizacyjnych. Wydajec się celowe utworzenie w diecezji *Rocznej Szkoły Ewangelizacji*, której uczestnicy, delegowani przez swoich proboszczów, będą spotykać się na wspólnym rozważaniu słowa Bożego, Eucharystii, wykładach i pracy w grupach. Ideą tego dzieła jest tworzenie zespołów zdolnych podjąć z kapłanami współpracę i współodpowiedzialność za ewangelizację oraz katechizację w parafii. Jej działalność może też służyć formacji liderów prowadzących odbywające się w grupach przygotowanie do bierzmowania⁷¹.

przekazania – od listopada do Środy Popielcowej (13 katechez); okres „oczyszczenia i oświecenia” – Wielki Post (7 katechez); okres „mistagogii” – od Oktawy Wielkanocnej do połowy czerwca (6 katechez). Przyjęcie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego (chrztu, bierzmowania i Komunii Świętej) ma miejsce w katedrze poznańskiej z rąk abpa S. Gądeckiego w czasie wigilii paschalnej, a osoby ochrzczone przyjmują I Komunię Świętą w Wielki Czwartek. Doświadczenie pokazuje, że z roku na rok zwiększa się liczba osób zgłaszających się do ośrodka pragnących przyjąć sakramenty wtajemniczenia. Zob. Parafia Matki Boskiej Bolesnej. Katechumenat http://www.mbbolesna-poznan.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=21&Itemid=61 (data pobrania 16.08.2011).

⁷¹ Wzorem dla SNE jest działalność Apostołów opisana w *Dziejach Apostolskich: Apostołowie z wielką mocą świadczyli o zmartwychwstaniu Pana Jezusa* (Dz 4, 33). Zwracają one uwagę na fakt, że dzieło ewangelizacji, które nie jest związane z wysiłkami pojedynczej osoby ale całych wspólnot, sprowadza się do świadczenia o śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, co stanowi syntezę kerygmatu. Realizowane jest ono z mocą Ducha Świętego, który obdarza ludzi różnymi charyzmatami. Nawiązując do tych przesłanek, SNE opierają się na trzech konstytutywnych elementach: *kerygmat*, *charyzmat* i *wspólnota*.

Większość SNE ma w Polsce charakter diecezjalny, podlegając miejscowemu ordynariuszowi i wyznaczonym przez niego duszpasterzom. Obok szkół diecezjalnych spotykamy też szkoły parafialne oraz szkoły prowadzące swoją działalność ewangelizacyjną przy zgromadzeniach zakonnych. Współpracujący ze sobą dyrektorzy SNE w Polsce utworzyli przy Konferencji Episkopatu Polski Krajową Radę Dyrektorów Katolickich Kerygmatycznych Szkół Nowej Ewangelizacji (KRD KKSNE), będącą przestrzenią wzajemnego dialogu i planowania wspólnie podejmowanych działań ewangelizacyjnych.

Inną ważną formą pracy na poziomie diecezji, będącą odpowiedzią na wyzwania czasów współczesnych, może być utworzenie, na wzór działającej w archidiecezji poznańskiej, *Szkoły Katechistów*. Jej celem jest przygotowanie osób świeckich do prowadzenia katechezy dorosłych w parafiach. Prowadzona tam formacja, trwająca przez półtora roku w ramach cyklicznych spotkań, warsztatów, rekolekcji i stażu odbywanego przez kandydatów w parafiach, ma dwa wymiary: podstawowy i permanentny. Z jednej strony *formacja podstawowa* dąży do pogłębienie formacji duchowej w oparciu o systematyczną pracę nad sobą i pogłębienie ducha apostołskiego oraz wprowadzanie i pogłębienie podstawowych prawd wiary Kościoła katolickiego, natomiast z drugiej strony – wprowadza katechistów w metodę pracy z dorosłymi, omawiając metodykę katechezy dorosłych. *Formacja permanentna* katechistów dokonuje się w ramach spotkań pogłębiających poszczególne zagadnienia szczegółowe⁷².

Godny propagowania jest *Spółeczny Ruch Świątowania Niedzieli*, który narodził się w 2010 roku w diecezji legnickiej. Skupia on przedstawicieli różnych środowisk (solidarnościowe zrzeszenia pracownicze, diecezjalne stowarzyszenia katolickie, instytucje społeczno-medialne, osoby indywidualne) zainteresowanych wprowadzeniem w życie przesłania Jana Pawła

Do głównych form działania SNE w Polsce zaliczamy prowadzenie kursów wprowadzających w dojrzałe życie chrześcijańskie, służących formacji osobowej i duchowej uczestników oraz przygotowujących do podjęcia działań ewangelizacyjnych (Kurs Filipa, Kurs Pawła, Kurs Mojżesza, Kurs Animacji Modlitwy Charyzmatycznej, Kurs Biblijnej Historii Zbawienia). Oprócz wielu kursów SNE prowadzą inne formy formacji, do których należą inicjatywy zmierzające do ożywienia parafii i grup (Roczna Szkoła Ewangelizacji, Akademia Liderów), centra formacyjno-ewangelizacyjne, wspólnoty życia apostołskiego. Należy również wspomnieć o różnych inicjatywach ewangelizacyjnych podejmowanych przez środowisko SNE: Przystanek Jezus realizowany podczas Przystanku Woodstock, wakacyjną ewangelizacyjną akcją Bieszczadów i miejscowości nadmorskich, rekolekcje ewangelizacyjne w parafiach, szkołach, akademikach i seminariach, ewangelizacje uliczne, „od drzwi do drzwi” oraz w więzieniach, szpitalach, hospicjach, dyskoteki ewangelizacyjne. SNE prowadzą również szeroką ewangelizację w Internecie. Zob. B. BIELA, *Realizacja ewangelizacji według programu Szkół Nowej Ewangelizacji*, [w:] *Ewangelizacja odpowiedzią Kościoła w Polsce na wyzwania współczesności*, s. 457–488; www.sne.pl.

⁷² Szkoła Katechistów Archidiecezji Poznańskiej, http://www.katecheza.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=41&Itemid=8 (data pobrania 2.08.2011).

II z listu apostołskiego o świętowaniu niedzieli *Dies Domini*. Rolę koordynującą ruchu pełni Wydział Duszpasterski Legnickiej Kurii Biskupiej. Rozprawdza on deklaracje ideowe, zachęcające do składania przyrzeczeń dotyczących udziału w Eucharystii, dbania o świąteczny charakter niedzieli, chrześcijański wypoczynek własnej rodziny i powstrzymywania się od robienia zakupów w niedzielę. Zachęca się też do podejmowania wysiłków zmierzających do zmiany prawa i stylu życia, tak aby nie czynić z niedzieli jeszcze jednego dnia pracy. Pracodawcy składają zobowiązanie dotyczącego tego, że nie będą zmuszać swoich pracowników do pracy w niedzielę. Wydział duszpasterski kurii propaguje też niedzielny dekalog katolika, który przykładowo może rozdawany podczas wizyty duszpasterskiej⁷³. W obliczu kryzysu świętowania niedzieli, który jest również widoczny w Diecezji Warszawsko-Praskiej, powołanie takiego ruchu jest bardzo wskazane.

Warto monitorować wyniki badań socjologicznych, aby w obliczu pojawiających się nowych zagrożeń zastanawiać się nad tym, czy nie będzie potrzebne na poziomie diecezjalnym, właściwie prowadzone, z udziałem współpracujących ze sobą profesjonalnie przygotowanych osób duchownych i świeckich, duszpasterstwo osób dotkniętych nowymi uzależnieniami. Wydaje się, że rosnąca coraz bardziej liczba osób uzależnionych od seksu, Internetu, telefonu komórkowego i zakupów, wymaga objęcia ich pastoralną troską. Może w tego typu duszpasterstwo trzeba będzie włączyć psychologów udzielających już swojej pomocy w ramach poradnictwa psychologicznego świadczonego przez Caritas Diecezji Warszawsko-Praskiej.

Po zaproponowaniu kilku szczegółowych propozycji działań pastoralnych na poziomie diecezjalnym, celowym wydaje się jeszcze poruszenie zagadnień dotyczących współpracy biskupa z niektórymi strukturami i instytucjami diecezji, tworzenia programu duszpasterskiego, pasterskiego znaczenia wizytacji parafii, formacji kleryków i duchowieństwa.

Biskup, będąc koordynatorem ewangelizacji w diecezji (AS 163), ma w realizacji swoich zadań korzystać z różnorodnych struktur i instytucji. Do najważniejszych, z punktu widzenia duszpasterskiego, należy zaliczyć działalność kurii diecezjalnej jako całości oraz jej poszczególnych wydziałów

⁷³ Zob. B. WOLAŃSKI, *Niedzielny dekalog katolika*, [w:] B. DROZDZ, B. WOLAŃSKI (red.), *Niedziela jest święta*, Legnica 2011, s. 21–46.

i referatów, a także rady duszpasterskiej i kapłańskiej. Ich działalność, jako wyraz kolegialności i duchowości komunii, nadaje pasterskim rządom biskupa znamię wspólnotowości (AS 166). Funkcjonowanie tych podmiotów należy zawsze widzieć w nadprzyrodzonej perspektywie działania dla *dobrych dusz*, nie zapominając o tym, aby struktura organizacyjna była *daleka od wszelkiej niepotrzebnej komplikacji i biurokracji* (AS 178). Działalność tych wszystkich instytucji ma być ukierunkowana na duszpasterstwo⁷⁴.

Szczególne znaczenie w organizacji i koordynacji pracy duszpasterskiej w diecezji odgrywa wydział duszpasterski kurii. Do jego głównych zadań należy między innymi sporządzanie i wprowadzanie w życie programu duszpasterskiego; inicjowanie zadań oraz inicjatyw duszpasterskich na różnych poziomach pracy (parafia, dekanat, rejon); przygotowanie i rozprowadzanie pomocy duszpasterskich dla zainspirowania duszpasterstwa parafialnego; urządzanie i koordynowanie pastoralnej formacji stałej kapłanów, członków Parafialnych Rad Duszpasterskich oraz ruchów i wspólnot; organizowanie różnych rodzajów duszpasterstwa specjalnego i specjalistycznego, permanentna troska o odnowę duszpasterstwa w diecezji przez zgłaszanie innowacyjnych, poddanych krytycznej analizie oraz zorientowanych na przyszłość propozycji; promowanie pastoralnego zaangażowania wiernych świeckich. Wydaje się, że powstający w kurii wydział duszpasterski dobrze będzie realizował wymienione zadania i sprosta pokładanym w nim nadziejom, przyczyniając się do koordynacji już prowadzonych działań pastoralnych i inspirowania nowych.

Ważną rolę w refleksji i działalności pastoralnej na poziomie diecezji odgrywają rady: duszpasterska i kapłańska. Ich celem nie jest tylko wszechstronna analiza uwarunkowań pracy Kościoła lokalnego i jego aktualnych problemów, dostarczenie sugestii priorytetów tworzonego i następnie konsekwentnie realizowanego programu duszpasterskiego, ocena prowadzonych inicjatyw apostolskich. Oprócz znaczenia czysto praktycznego, działalność wszelkiego rodzaju rad jest konkretnym sposobem ukazania Kościoła jako przestrzeni komunii człowieka z Bogiem i innymi ludźmi, o czym pisał bł. Jan Paweł II (NMI 45). Stało się to następnie

⁷⁴ R. KAMIŃSKI, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, dz. cyt., s. 245.

podstawą i inspiracją do realizowanego obecnie w Polsce trzyletniego programu duszpasterskiego *Kościół domem i szkołą komunii*. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę zarówno na konieczność zintensyfikowania prac rady kapłańskiej Diecezji Warszawsko-Praskiej, jak i utworzenie w niej rady duszpasterskiej, w pracach której powinny brać udział wierni świeccy i członkowie życia konsekrowanego (KPK kan. 512 par. 1). Podjęte działania mają się wpisywać w realizację przywoływanego programu duszpasterskiego Kościoła w Polsce, który w roku 2011/2012 inspirował do pogłębiania działań rad kapłańskich i rad duszpasterskich w diecezjach oraz zachęca do tworzenia rad społecznych przy biskupach diecezjalnych⁷⁵.

Współpraca wspomnianych wyżej instytucji i struktur ma stanowić punkt wyjścia do skonstruowania długofalowego programu działalności duszpasterskiej, którego konsekwentna realizacja ma być pomocą w działalności zbawczej Kościoła. Tworzenie takiego programu, w którym należy uwzględnić aspekty geograficzne, demograficzne, strukturę populacji, zachodzące przemiany i prognozy, powinno być poprzedzone analizą sytuacji, w jakiej żyją wierni, tak *aby działalność duszpasterska była coraz bardziej skuteczna i wychodziła naprzeciw realnym trudnościom* (AS 165). W tworzeniu programu na poziomie Diecezji Warszawsko-Praskiej należy skorzystać z profilów mieszkańców diecezji opracowanych przez socjologów, którzy wyodrębnili grupę najbardziej zaangażowanych w życie parafii *katolików aktywnych; katolików praktykujących* będących adresatami niedzielnego duszpasterstwa oraz *katolików niepraktykujących* (metrykalnych), będących *docelową grupą nowej ewangelizacji*. Trzeba też pomyśleć o specyfice działań duszpasterskich skierowanych do różnych kategorii społecznych diecezji, obejmujących grupy inteligencji i urzędników, przedsiębiorców itp. Tego typu program ma nawiązywać do ogólnopolskiego programu duszpasterskiego przygotowywanego przez Komisję Duszpasterstwa KEP, który ma się stać inspiracją do, uwzględniających

⁷⁵ W dniach 22–23 września 2012 roku planowany jest I Krajowy Kongres Diecezjalnych Rad Duszpasterskich. Z kolei w 2013 roku planowany jest Krajowy Kongres Parafialnych Rad Duszpasterskich. Zob. Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, *Kościół naszym domem. Kościół domem i szkołą komunii. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2011/2012*, Sz. STUŁKOWSKI (red.), Poznań 2011, s. 17–18.

uwarunkowania lokalne, tworzenia programów na poziomie diecezjalnym i parafialnym⁷⁶. W perspektywie, tego typu działanie, chociaż wymagające czasu, zmiany mentalności, dużego zaangażowania wydziału duszpasterskiego kurii oraz laikatu, ma nie tylko przynieść wymierne korzyści w postaci usprawnienia i rozwijania odpowiadającej na konkretne zapotrzebowanie działalności duszpasterskiej, ale ma stać się wyrazem wspólnego podejmowania odpowiedzialności za Kościół.

Mówiąc o zmianie mentalności związanej z konstruowaniem, poprzedzonym naukową diagnozą socjologiczną programu duszpasterskiego, trzeba wskazać na inne obszary badań socjologicznych. Potrzeba ich wykorzystania również do badania percepcji i sposobu realizacji programu duszpasterskiego w diecezji, co ma już miejsce w niektórych polskich diecezjach⁷⁷. Celowym wydaje się także przeprowadzenie badań socjologicznych wśród duszpasterzy, aby stworzyć obraz stosowanych metod i form duszpasterskich, percepcji funkcjonowania urzędów diecezjalnych, kierunkowych propozycji działań. Tego typu badania mogą również wpisać się dobrze w realizację istoty Kościoła, który jest *communio*.

Nie wystarczy jednak skonstruowanie programu duszpasterskiego – potrzeba jego konsekwentnego wdrażania w życie. Wymaga to znowu zmiany mentalności osób na różnych poziomach pracy Kościoła. W tej perspektywie należy spojrzeć na wizytacje duszpasterskie odbywane przez biskupa, których natura, według wskazań dokumentów Magisterium Kościoła, ma charakter bardziej duszpasterski niż administracyjny (AS 221–225). Jest ona dobrą okazją do nawiązania przez biskupa bezpośrednich, osobowych kontaktów zarówno z duchownymi, jak i wiernymi, członkami Parafialnych Rad Duszpasterskich, co ma ważne znaczenie w świetle wyników badań świadczących o tym, że aż 70% diecezjan nie zna nazwiska biskupa

⁷⁶ Abp S. GADECKI, Wprowadzenie, [w:] Komisja Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski, *W komunii z Bogiem. Kościół domem i szkołą komunii. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na rok 2010/2011*, Sz. STUŁKOWSKI (red.), Poznań 2010, s. 11.

⁷⁷ Takie typu działania zostały podjęte w diecezji legnickiej w związku z realizacją na poziomie parafialnym, przygotowanego w oparciu o program ogólnopolski, programu diecezjalnego *Otoczmy troską życie*, który był realizowany w latach 2009/2009. Zob. B. WOLAŃSKI, *Realizacja programu duszpasterskiego „Otoczmy troską życie” w diecezji legnickiej*, „Teologia Praktyczna” 11(2010), s. 252–257.

diecezji. Wizytacja biskupa, będąca również okazją do wzajemnego poznawania, pełni również pewną formę kontroli działalności duszpasterskiej. Ma ona zakończyć się przygotowaniem dokumentu, w którym należy wskazać zadania, w realizację których powinna się bardziej zaangażować wspólnota parafialna (AS 225).

Wyzwania czasów współczesnych i oczekiwania wiernych domagają się nieustannej troski zarówno o dobre przygotowanie kapłanów do kapłaństwa, jak też o rozwój permanentnej formacji duchowieństwa. Między tymi rodzajami formacjami istnieje pewne podobieństwo i szczególna więź. Formacja stała, będąc naturalną kontynuacją procesu rozpoczętego w seminarium, ma obejmować wymiar ludzki, duchowy, intelektualny i duszpasterski. Punktem wyjścia i odniesienia ma być zawsze miłość pasterska, będąca *wewnętrzną zasadą, cnotą ożywiającą i kierującą życiem duchowym kapłana*, dzięki której *może on urzeczywistniać podstawowy i zawsze obowiązujący wymóg jedności życia wewnętrznego i licznych czynności i zadań związanych z posługą (...) niezwykle naglący w bardzo złożonym, niejednorodnym i rozczłonkowanym kontekście społeczno-kulturalnym i kościelnym* (PDV 23; 71). Pytając o istotę i zakres wspomnianych czterech aspektów formacji, można odwoływać się do nauczania bł. Jana Pawła zawartego w przywoływanym już dokumencie. Pisząc o *formacji ludzkiej*, która jest fundamentem całej formacji, podkreślał on potrzebę dojrzałości uczuciowej i nieustannego wypracowywania zrównoważonej, silnej, wolnej i odpowiedzialnej osobowości. W *formacji duchowej*, której sercem jest przyjaźń powołanego z Chrystusem, papież zwracał uwagę na czytanie słowa Bożego, modlitwę, sprawowanie Eucharystii i harmonijne łączenie miłości do Boga i ludzi. Pisząc o *formacji intelektualnej* podkreślał wagę zdobywania ewangelicznej mądrości, związanej między innymi z posiadaniem umiejętności głoszenia Ewangelii w kontekście zwiększonych wymagań ludzkiego rozumu i posuniętego pluralizmu. Zwieńczeniem całej formacji ma być *formacja duszpasterska*, która nie ma być poznawaniem technik duszpasterskich, ale między innymi ma *obejmować nawyk oceniania problemów, ustalania priorytetów i wyboru rozwiązań w świetle jednoznacznych nakazów wiary i zgodnie z teologicznymi wymaganiami samego duszpasterstwa* (PDV 58). Troska o właściwą, adekwatną wobec wyzwań

współczesności, formację kapłańską jest także motywowana koniecznością, używając terminologii współczesnego świata, *doskonalenia zawodowego i ciągłego podnoszenia swoich kwalifikacji*.

Z przeprowadzonych w diecezji badań wynika, że ankietowani w kontaktach z duchowieństwem zwracają uwagę na ich cnoty interpersonalne i osobowe. Czynią to szczególnie osoby niewierzące, patrzące na Kościół przez pryzmat spotykanych duchownych. Trzeba więc nieustannie zastanawiać się nad tym, jak w działalności duszpasterskiej wykorzystać takie sytuacje, aby spowodować powrót do Kościoła i praktyk religijnych osób będących daleko. Jednym ze sposobów działań może być próba ich zachęcania do działalności społecznej i charytatywnej w parafii, co w perspektywie zaowocuje ożywieniem ich religijności.

Bł. Jan Paweł II podkreślał również, że jednym z ważnych elementów stałej formacji duchowieństwa ma być pogłębianie teologicznych podstaw działań duszpasterskich, w myśl założenia *że to, co duszpasterskie, nie przeciwstawia się temu, co doktrynalne, ani też działalność duszpasterska nie może pomijać treści doktrynalnej, z której przecież czerpie swoją zawartość i realne znaczenie* (RP 26). Trzeba to nauczanie nieustannie przypominać i wcielać w życie, uciekając od pokusy patrzenia na duszpasterstwo jedynie w wymiarze skuteczności, bez odniesień do pogłębionej refleksji teologicznej dotyczącej istoty Kościoła i sposobów jego urzeczywistniania.

Nawiązując do wskazań bł. Jana Pawła II, należy zastanowić się nad tym, jak harmonijnie połączyć program formacji młodszych kapłanów z przygotowaniem do dobrego pełnienia posługi proboszcza. Warto pomyśleć, mając za priorytetowy element duchowy, o jej wielokierunkowym rozbudowaniu. Najpierw potrzeba w niej pogłębiania poprawnej wizji teologicznej Kościoła i istoty tożsamości kapłańskiej, które są punktem wyjścia w działaniach duszpasterskich. Potrzeba także poznawania aktualnych dokumentów Magisterium Kościoła i podejmowania prób przekładania ich przesłania na konkretne uwarunkowania duszpasterskie. Nieodzownym wydaje się też zapoznanie duszpasterzy z problematyką administrowania budynkami i gruntami parafialnymi, pozyskiwania funduszy unijnych, wykorzystywania wskazań nauk organizacji i zarządzania, radzenia sobie w sytuacji *wypalenia zawodowego*, doskonalenia umiejętności

komunikacyjnych itp. W kontekście formacji stałej, obejmującej również sposoby usprawniania i doskonalenia działań duszpasterskich, należy także postawić pytanie o sposób prowadzenia konferencji rejonowych dla księży, w ramach których celowym było prowadzenie warsztatów i pracy w grupach, przykładowo poświęconych sposobom odnowy parafii czy współpracy z laikiem w ramach Parafialnych Rad Duszpasterskich. Podejmując tego typu działania, będące odpowiedzią na wyzwania czasów współczesnych, nie można zapominać o słowach wypowiedzianych przez papieża Benedykta XVI podczas jego spotkania z duchowieństwem w Warszawie w 2006 roku:

Wierni oczekują od kapłanów tylko jednego, aby byli specjalistami od spotkania człowieka z Bogiem. Nie wymaga się od księdza, by był ekspertem w sprawach ekonomii, budownictwa czy polityki. Oczekuje się od niego, by był ekspertem w dziedzinie życia duchowego⁷⁸.

Zakończenie

W *Lineamenta* na XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów poświęcone *nowej ewangelizacji* czytamy, że ten proces, dokonujący się w czasach wielkich przemian historycznych i kulturowych wymaga, najpierw odczytania i zrozumienia nowych kontekstów społecznych, kulturowych, gospodarczych, politycznych i religijnych, a następnie stanięcia *wobec nowych wyzwań, które kwestionują utrwalone praktyki, osłabiają konwencjonalne drogi, które stały się normą (...) zobowiązują Kościół, aby inaczej niż dotychczas zastanowił się nad tym, jaki sens mają jego działania służące nauczaniu i przekazywaniu wiary*⁷⁹

⁷⁸ BENEDYKT XVI, *Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem*, Warszawa 25 V 2006, [w:] *Trwajcie mocno w wierze. Benedykt XVI w Polsce*, Kraków 2006, s. 27.

⁷⁹ Synod Biskupów. XIII Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne Synodu. *Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej*. *Lineamenta*. Zob. www.vatican.va/roman_curia/synod/documents (data pobrania 22.03.2011) 3; 6.

Przeprowadzone badania postaw społeczno-religijnych mieszkańców Diecezji Warszawsko-Praskiej, a także próby wskazania pewnych długofalowych działań dobrze wpisują się w wezwanie do poszukiwania na poziomie życia Kościołów lokalnych odpowiedzi na pytania dotyczące dotychczasowych i planowanych sposobów realizacji, zapoczątkowanej przez wezwanie do niej przez bł. Jana Pawła II, nowej ewangelizacji⁸⁰. Nie można przecież zadawać się istniejącym *status quo*, ale nieustannie pytać o docieranie z przesłaniem Ewangelii do wszystkich ludzi, szczególnie tych, którzy podlegając procesowi sekularyzmu, utracili sens wiary albo wprost nie uważają się za członków wspólnoty Kościoła⁸¹.

Autorzy opracowania mają świadomość, że ich praca może u czytelników budzić różne reakcje. Część z nich odczuwa niedosyt, część nie uważała w przeczytanych treściach *nic odkrywczego*, a zaproponowane w opracowaniu pewne działania realizują w mniejszym lub większym zakresie. Niektórzy zarzucą zbyt duże skoncentrowanie się na płaszczyźnie parafialnej, inni będą chcieli polemizować z zaprezentowanymi tezami. Jak zawsze pojawi się też grupa *niekonstruktywnych krytyków* twierdzących, że wnioski i sugestie dotyczące działań pastoralnych to kolejna pozycja, która znajdzie swoje *zaszczytne miejsce w bibliotece* i z *której nic nie wynika*.

Jest rzeczą oczywistą, że nie jest możliwe w tego typu publikacji dokonanie, obejmującej całościowe i wszechstronne ujęcie problematyki, pogłębionej analizy wszystkich uzyskanych wyników badań, wyprowadzenie z nich wniosków i przedstawienie możliwych do wytyczenia kierunków działań duszpasterskich. Wśród pojawiających się trudności trzeba także zwrócić uwagę na brak wzorców tego typu publikacji oraz ciągle poszukiwanie odpowiedzi na pytanie dotyczące stopnia uszczegółowienia. Wskazanie jedynie kierunkowości pracy może spotkać się z zarzutem ogólnikowości, z kolei podawanie zbyt wielu konkretnych propozycji z jednej strony zabija ducha kreatywności, a z drugiej nie zawsze może być zastosowane w każdym lokalnym środowisku, posiadającym specyfikę społeczno-kulturową oraz sprawdzone już formy i metody pracy. Należy bowiem

⁸⁰ Tamże, 10.

⁸¹ Zob. JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Redemptoris misio*, 33–35; ChL 32.

pamiętać, że autorzy badań religijności w Diecezji Warszawsko-Praskiej podzielili jej mieszkańców według czterech przestrzeni zamieszkania. Każda z nich ma swoją specyfikę życia religijnego, potrzeb duchowych i duszpasterskich. Autorzy opracowania, chcąc sprostać postawionemu zadaniu, kierowali się zasadą *złotego środka*, skupiając uwagę na wybranych tendencjach i szerszym omówieniu płaszczyzny parafialnej. Mają oni świadomość, że w zawężony i wybiórczy sposób potraktowali płaszczyzną ponadparafialną i diecezjalną, chcąc pobudzić wszystkie osoby posiadające wrażliwość eklezjalną i należące do różnych struktur do dyskusji na zasygnalizowane tematy. Autorzy wyrażają nadzieję, że ich opracowanie w ogóle pobudzi różne środowiska do twórczych dyskusji, stając się twórczym fermentem prowadzącym do odnowy życia duszpasterskiego w diecezji. Ten sposób myślenia stał się też jednym z motywów pewnego wyjścia poza tylko odniesienie do wniosków płynących z samych tylko badań.

Opracowanie pokazuje, jak konieczna jest w tym współpraca socjologii i teologii pastoralnej. Obie nauki pozostają do siebie autonomicznymi, choć wymagają szerokiej współpracy między sobą. Przecież teologia pastoralna, wypracowując programy pracy duszpasterskiej, w pewnej mierze opiera także na badawczych dokonaniach socjologów. Socjologowie natomiast, dokonując analiz religijności, jeszcze bardziej winni otwierać się na wypowiedzi teologów, którzy z pastoralną intuicją będą ukazywali istotne przestrzenie, które należy badać i analizować. To dobry sposób, aby rozwijać metody rzadko wykorzystywane w polskiej socjologii, jak badania jakościowe czy też ewaluacyjne⁸².

Warto teraz postawić pytania o dalsze działania. Wydaje się, że trzeba je połączyć z pytaniami o praktyczną realizację wskazań II Soboru Watykańskiego i nauczania bł. Jana Pawła II. W kontekście wdzięczności Bogu za beatyfikację Wielkiego Papieża, który wprowadzanie w życie uchwał soborowych postawił za główny cel swojego pontyfikatu, trzeba podjąć refleksję nad

⁸² W diecezji radomskiej dokonano badań jakościowych środowisk odznaczających się odmiennymi problemami społecznymi i religijnymi, których pełniejsze poznanie, według przyjętych założeń, mogłoby w przyszłości służyć lepszej pracy duszpasterskiej wśród wybranych grup. Badaniom jakościowym poddano środowiska młodzieży szkolnej i akademickiej, rodzin, środowisko lekarskie. Zob. W. ZDANIEWICZ, S. H. ZARĘBA (red.), *Postawy społeczno-religijne diecezjan radomskich*, Radom 2008, s. 207.

tym, na ile jego nauczanie dotyczące wewnętrznej odnowy Kościoła, dostosowywania prowadzonej misji do sytuacji i wyzwań czasów współczesnych (*aggiornamento*) jest nie tylko znane, ale również realizowane. Celowym jest również to, aby wpisywać prowadzone działania w perspektywie realizowanego obecnie w Kościele w Polsce trzyletniego programu duszpasterskiego *Kościół domem i szkołą komunii*. Tego typu perspektywa działań pozwoli uniknąć koncentrowania się na pozbawionym długofalowego spojrzenia *działaniu akcyjnym*. Zwrócenie uwagi na przywoływane konteksty umożliwi uwzględnienie perspektywy uczestnictwa Kościoła diecezjalnego w życiu Kościoła w Polsce oraz Kościoła powszechnego, którego jest częścią.

Ważną rzeczą jest także szukanie odpowiedzi na pytanie dotyczące roli osób świeckich w polskim Kościele. Chociaż dokumenty Magisterium ciągle podkreślają konieczność ich zaangażowania, to wydaje się, że polski laikat to *śpiący olbrzym*. Dlaczego on śpi? Co jest przyczyną istniejącego stanu rzeczy? Mała świadomość eklezjalna wiernych świeckich? Ich negatywne doświadczenia we współpracy z osobami duchownymi? Spotykana często na różnych poziomach życia społecznego ich niechęć do angażowania się w różne formy działalności i ich ucieczka w prywatność? Trzeba nieustannie podejmować działania, aby obudzić tego śpiącego olbrzyma i zachęcać do czynnego podejmowania współodpowiedzialności za Kościół i podejmowania działań ewangelizacyjnych.

Dobrym sposobem uczenia takiej, uwzględniającej różne punkty widzenia, współodpowiedzialności, a zarazem tworzenia razem z osobami duchownymi *communio*, jest ich udział w synodzie diecezjalnym. Może warto byłoby, w kontekście wszystkich postawionych wyżej pytań, pomyśleć o zwołaniu II Synodu Diecezji Warszawsko-Praskiej? Od ukończenia I Synodu minęło już 11 lat. W obliczu zachodzących szybko wielorakich zmian część jego uchwał już się zdezaktualizowała, część wymaga umiejscowienia w aktualnym kontekście społeczno-kulturowym. Wobec zbliżającej się 20 rocznicy powstania diecezji, potrzeba także krytycznej refleksji nad tym, co z uchwał synodu udało się zrealizować, a co jeszcze pozostało do realizacji. Wydaje się, że przeprowadzone badanie postaw społeczno-religijnych diecezjan może być dobrym punktem wyjścia do zwołania takiego synodu, co przykładowo miało miejsce w diecezji radomskiej.

Trzeba podkreślić, że w myśl nauczania Kościoła, Synod Diecezjalny jest bardzo konkretnym przejawem komunii kościelnej, ułatwiając rozwijanie duszpasterstwa kompleksowego (AS 167; 172).

Analiza działania i owocności różnych synodów prowadzi do wniosku, że można wyodrębnić trzy aspekty odbywania synodów: kanoniczny, konsultacyjny i wspólnotowy. Aspekt kanoniczny wiąże się z dokładną aplikacją norm Kodeksu Prawa Kanonicznego. Aspekt konsultacyjny przejawia się w stworzeniu sposobności do pogłębienia świadomości eklezjalnej i ewangelizacji, czemu służy powoływanie różnych grup synodalnych. Umożliwia to dotarcie do różnych środowisk, przez co można poznać ich problemy i punkty widzenia, a w perspektywie – sformułować konkretne wnioski i postulaty. Z kolei aspekt wspólnotowy to przebudzenie wszystkich środowisk wiernych i ożywienie działalności Kościoła. Czy tak wszechstronna wartość prac synodu dla Kościoła lokalnego nie przemawia za jego zwołaniem i przeprowadzeniem⁸³?

W jakim kierunku pójdzie religijność wiernych Diecezji Warszawsko-Praskiej? Czy, posługując się klasyfikacją ks. J. Mariańskiego, będzie to scenariusz stabilizacji, rozpadu czy też wzrostu religijności? Trudno postawić jednoznaczną prognozę, zwłaszcza że procesy społeczne są trudno przewidywalne. W religijności polskiego społeczeństwa funkcjonują dwie przeciwne tendencje. Indywidualizm jednostek prowadzi do negatywnie rozumianej sekularyzacji, ale przeciwstawia mu się *potężna siła i modernizująca się działalność Kościoła*⁸⁴. Nie czekając na synod, trzeba już teraz rozpocząć dyskusję w różnych środowiskach diecezji na temat wniosków płynących z przedstawionych badań i podjęcia działań adekwatnych do przeprowadzonych analiz. Wracając do przemyśleń analityka polskiej religijności, ks. J. Mariańskiego, należy się zastanowić, nie nad tym, *jak przetrwać*, ale *jak dawać świadectwo wartościom religijnym i moralnym, które są potrzebne w każdych warunkach i w każdym czasie*⁸⁵

⁸³ W. ŚMIGIEL, *Synod diecezjalny jako wyraz kolegialności Kościoła i szansa na ożywienie duszpasterstwa*, „Teologia Praktyczna” 11(2010), s. 204–205.

⁸⁴ J. MARIĄNSKI, *Katolicyzm polski. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Kraków 2011, s. 386.

⁸⁵ Tamże, s. 395.

Summary

CONCLUSIONS AND PASTORAL POSTULATES FROM THE RESEARCH ON RELIGIOSITY OF THE INHABITANTS OF THE WARSZAWA-PRAGA DIOCESE SUMMARY

Political-social and cultural changes after 1989 pose a number of challenges for the Church in Poland. She has to learn new methods and forms of activity in a pluralistic society, building a model of pastoral work adjusted to the fast changing reality and responsive to contemporary callings. Building such a model should be preceded by a scientific diagnosis of the existing situation, with the help of sociological research (LG 62).

The Centre for Social Survey OPINION [OPINIA] of the Institute of Statistics of the Catholic Church SAC in 2010 conducted research of social-religious attitudes of the inhabitants of the Warszawa-Praga Diocese. The authors of the article attempted a synthetic approach of the study's outcome and, in keeping with the shown tendencies, suggested pastoral activities on three levels of the Church's life: on the level of a parish, deanery and region, and diocese. They devoted most attention to the parish, because, *while in need of constant renewal, [it] continues to maintain and to carry out its particular mission, which is indispensable and of great relevance for pastoral care and the life of the Church* (EinE 15).

The attempt to identify long-term pastoral activities on the basis of the research of religiosity follows a call made by *Lineamenta* for XIII General Assembly of the 2012 Synod of Bishops on the New Evangelisation. The document urges to read and understand the new social, cultural, economic, political and religious contexts and then to face *new challenges which are putting accepted practices in question and are weakening customary, well-established ways of doing things*, and thus obliging the whole Church to reflect on the meaning of her actions aimed at the teaching and transmission of faith (3; 6). The proposals for action presented in the article are to become a starting point for discussion in various circles of diocese, taking the conclusions from the conducted studies and undertaking long-term measures according to the analyses.